

Kerkai György

A Kalocsai Kollégium, 1860–1940

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

A KALOCSAI KOLLÉGIUM 1860—1940.

IRTA:
KERKAI GYÖRGY S. J.

BUDAPEST, 1942

Impresszum

Kerkai György S. J.
A Kalocsai Kollégium, 1860–1940

Publicationes ad historiam S. J. in Hungaria illustrandam
Kiadványok Jézustársasága magyarországi történetéhez

Lucubrationes – 11
Tanulmányok – 11. kötet

Sorozatot szerkeszti:
Gyenis András S. J.

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv 1942-ben jelent meg Budapesten, a Jezsuita Történeti Évkönyv (1940) különnyomataként, a Pray Rendtörténetíró Munkaközösség kiadásában, a Korda R.T. nyomdájában. Az elektronikus kiadás a Jézustársaság magyarországi tartományfőnökének az engedélyével készült. A könyvet lelkipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más szerzői jog a Jézustársaság magyarországi tartományáé.

Az anyagot Kreschka Károly vitte számítógépbe.

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
Summarium	4
Halálraítélt város	5
A szellem és lélek városa	5
Amit a falak beszélnek	6
Seregszemle	13
Zajló élet	19
A tanítványok	25
Felhasznált főbb források	29

Summarium

De Collegio Colocensi S. J. 1860–1940

Auctore Georgio Kerkai S. J.

Colocza est oppidum in parte meridionali Hungariae sedesque archiepiscopalis et musarum. Collegium hodiernum gymnasiale S. J. coepit Josephus Batthyány archiepiscopus, in quo prius Patres Piaristae, inde vero ab anno 1860 Jesuitae docuerunt. Josephus enim Kunszt, magni nominis archipraesul collegium illud munificentissime dotavit et auxit, ac curae PP- Societatis Jesu dicto anno concredidit. Ludovicus Cardinalis Haynald totum aedificium area, novis aedibus et observatorio ampliavit. Auctor lepide describit ecclesiam collegio contiguam, communitatem Patrum, scholas et convictum, collectiones scientificas, enumerat Patres quondam professores discipulosque celebriores, inter quos eminent Ottocarus Prohászka et Adalbertus Bangha. Collegium colocense erat per plura decennia centrum cultus SS. Cordis Jesu et Congregationum B. Virginis pro Hungaria, insuper et quodammodo apostolatus preli catholici.

Halálraítélt város

Mint annyi magyar község és város, Kalocsa is a sárból nőtt emberi fészekké. Még neve is a szláv kaluzsa szóból ered, ami sarat jelent. Aki ma végig megy az állomástól a székesegyházig két oldalt virágágyakkal szegélyezett, kövezett, aszfaltos főutcáján s innen a szeminárium sarkán befordulva, a Szent István utca remek szép fasora alatt elsétál a kollégium felé, nem is sejtí, hogy micsoda sárország volt itt valamikor. Még a vidék neve, a Sárköz is, nem gőzölgő mocsarak miazmákkal telt levegőjét juttatja eszünkbe, hanem azt a remekbeszabott, egészséges magyar népet, amelynek gyönyörű, ízléses népviseletét, népművészetét megcsodáltuk könyvekben, múzeumokban, levelezőlapokon, Gyöngyös bokrában. A Duna egykori árterületének alig maradt itt egyéb nyoma, mint a Vajas vize és medre, amely valamikor a Dunából kiömlő víztömegeket lejjebb visszavezette a nagy folyamba s talán a várost körülveve az ellenséggel szemben is oltalmat jelentett. No meg itt maradt a Duna-gát építésének idejéből az a vállas, az átlagnál egy fejjel magasabb kubikos-réteg, amely Kalocsa lakosságának a zömét, törzsökét adja. A hajdani mocsaras vidék helyét kertszerűen termékeny mezők váltották fel, a lapályon elszórt facsoportok, kellemes éghajlati viszonyai, kitűnő levegője szinte üdülőhellyé avatták a sár városát.

És Kalocsa mégis halálraítélt város. Egy levitézlett korszak egyházgyűlöló irányzata sok más püspöki várossal együtt Asztrik és Tomori székét is halálra ítélte. Halálra akkor, amikor az érseki palotában a szentatyának az egész országot megtisztelő bizalmából bíborral feldíszített Haynald Lajos ült. Szinte megható olvasni azt az 1879. november 9-én kelt emlékiratot, amelyet Kalocsa, Baja, Zombor, Újvidék és számos község küldöttsége nevében Haynald bíboros nyújtott át a közlekedésügyi miniszternek s melyben azt kéri, hogy a Budapest–Zimony-i vasutat vezessék a Duna bal partján. Milyen süket fülekre talált az a kérelem! A nemzetközi vonal bevezetése mindössze 20 kilométeres kerülővel Kalocsának s a sorsában osztozó helységeknek meghozta volna a kereskedelmi forgalom friss lendületét, a dunai hajóforgalommal is állandó kapcsolatban maradhatott volna. Így meg jórészt lakatlan területeken, sivár futóhomokon, elszórt tanyák közt robog keresztül a vonat a kultúrátlanság, elmaradottság szomorú képét tárva a nemzetközi utazók elé. Ám ezt diktálta az akkori politikai bölcsesség, amely úgy látta jónak, hogy lehetőleg kiáltó nyomor fogja körül a püspöki palotákat, a nép a papságban lássa szegénységének okát s így a liberális irány könnyebben diadalmaskodjék. Kalocsának, mint végállomásnak meg kellett elégednie egy szerény összekötővasúttal, a szomszédos Dunapatajig levezetett vasutat Kalocsával mindezideig nem kötötték össze, testvérvárosával, Bajával, egész télen át nem tud közlekedni. Kalocsa szegény népe még álmában sem mer arra gondolni, hogy a közelben valaha Duna-híd épülhetne s a Dunán országos kereskedelmi vonal vezethetne át s ő maga is gyalog sétálhatna át Tolnába, Somogyba népművészeti termékeit és paprikát árulni. Hát még egy gyár, ahol a kubikos-nép télvíz idején munkához jutna, micsoda mesevilágba tartozik!

Bizony halálraítélt város ez a sár-város, amelyről az országos hatalmasságok végképp megfeledeztek. Csak egy a reménység: hátha Szent István országának új magvetői megemlékeznek Asztrik apát és első kalocsai érsek érdemeiről, aki mégis csak az ország szent koronáját hozta, s meghozzák neki az új életet.

A szellem és lélek városa

Bár Kalocsa külsőleg csak nagyobb arányú falu benyomását kelti, bár kereskedelmi forgalma csekély, ipara gyér, népe szegény, mégis nagy csalódásba esne az, aki csak a gazdasági élet jelenségeiből akarná a lakosság életterejét megítélni. A halálraítélt városban a

lelket, szellemet soha nem sikerült kioltani. Mióta Szent István elültette itt a krisztusi hit magvait s püspökké rendelte följe Asztrik apátot, egyben fogyhatatlan életerő csiráit vetette el. Asztrikot, aki egy ideig az esztergomi érseket helyettesítette, – innen eredt az utódainál megerősített és tényleges jogkörrel ellátott érseki cím, – az érsekek hosszú sora követte a mai napig, kik az erőszakosan lerombolt várost mindig életre keltették. Így volt ez a tatárdúlás után s a törökvész elmúltával is. Midőn 1710-ben gróf Csáky Imre nagyváradi püspök, későbbi bíboros, mint kalocsai érsek meglátogatta székvárosát, a régi virágzó város helyén csak 100 szegényes viskót talált. Ő kezdte romjaiból ismét kiemelni Kalocsát. Megvetette az új székesegyház alapjait, amelyet utódai fejeztek be. A város bérbe vette tőle a környékbeli pusztákat; ezekből a bérletekből fejlődtek a városhoz tartozó „szállások”, melyek közül a mai Homokméggy, Drágszél, Csertő, Szakmár virágzó önálló községekké lettek. Mária Terézia korában Patacsich Ádám érsek építtette a mostani barokk-stílusú érseki palotát, amelyet Maulpersch, a XVIII. század híres templomfestője díszített freskókkal. Ő alapította a jelenleg körülbelül 85.000 kötetet számláló érseki könyvtárat, mely az ország egyik leggazdagabb kézirat és ösnyomtatvány gyűjteményével dicsekedhet.

Érsekeinek köszönheti Kalocsa azt is, hogy iskolavárossá lett. Ők építtették a szemináriumot, a gimnáziumot, a tanítóképzőt, a Miasszonyunkról nevezett iskolanővérek anyaházát az óvodától a tanítóképzőig minden fokot magukban foglaló leányiskolákkal, fiúelemi, kisszemináriumot, a gimnáziumhoz konviktust és leánynevelőt a nővérek iskoláihoz. Az iskoláknak és nevelőknek ezt a rendszerét már nem volt nehéz egyházközségi és községi elemi iskolákkal, állami polgárrival és gazdasági iskolával, a tanítóképzőt pedig lyceummal kiegészíteni.

Így lett a szegény község a szellem városává, amely érzékeny iránytűként mutatja minden modern szellemi áramlat hatását, ahol eszmék és állásfoglalások érlelődnek nem egyszer az egész ország életére kihatóan. De ez a szellem mindenkor katolikus és szociális szellem volt. Éppen mély katolikus volta biztosította szociális vonásait. Érsekei voltak azok, akik gondoskodtak kórház építéséről, ahova meghívták betegápolóknak az Isteni Szeretet Leányait, szociális gondoskodásuk egész városrészeket hívott életre (Rokkant-telep, hadviseltek telepe Várady érsek gondoskodása folytán) a háború után. Ma a városban három plébánia is foglalkozik a hívek lelki gondozásával, a hívek minden rétegét pedig a legkülönbözőbb katolikus egyletek fogták keretbe már akkor, midőn másfelé még alig voltak például a munkásságnak és az agrárfűtéságnak katolikus egyletei.

Mindezekből bennünket elsősorban a gimnáziumot és konviktust magában foglaló kollégium érdekel, amely 1860 óta van a jezsuiták kezén. Midőn a jezsuiták beköltöztek, már 95 évig működtek itt a piaristák, az épület történetével kapcsolatban röviden az ő munkájukról is meg fogunk emlékezni.

Amit a falak beszélnek

Mindenekelőtt lássuk magát az épületet. Amint a székesegyháztól nyugat felé indulva a Szent István utcán elhagyjuk a szeminárium sarokházát, néhány magánház után a kisszemináriumot érjük, amely maga is tekintélyes, szép épület. A Szent István utcával párhuzamos az ugyancsak a székesegyháztól kiinduló Haynald utca. A kettőt a kisszeminárium után rövid köz köti össze, felette zárt folyosó vezet keresztül a kollégium épületébe, amint tréfásan nevezik: „sóhajok hídja”. A jezsuiták intézetének épületei a szomszédos törvényszékkal együtt, amely épp a városházával szemben fekszik, négy oldalról utcával határolt épületriesortot képez. A Szent István utca felől a kollégium és törvényszék kétemeletes ablaksorát a közepe táján kettéosztja a nemes vonalú gótikus templom homlokzata és tornya. A templomon inneni részen két utcai ajtó is látható. Amelyik a sarok

közelében fekszik, állandóan zárva van, másik, a templom felőli részen, a rendházba vezet. Itt van az épület legrégebbi részlete.

A bejáratától jobbra eső három és balra fekvő hat földszinti ablak jelzi a régi földszintes érseki szeminárium épületét, melyet még 1733-ban gr. Csáky Imre érsek utóda, gr. Patachich Gábor építtetett. 1740-ben Klobusiczky Ferenc érsek megkezdte a mai szeminárium építését. Miután fölépült és a papnövendékek új helyükre vonultak át, a régi épület üresen maradt. Az 1760-ban kalocsai érsekké kinevezett Batthyány József grófnak támadt az a gondolata, hogy az üresen maradt házba iskolákat telepít. Ezért a régi szeminárium épületére emeletsort húzatott s így keletkezett a mai rendház első emelete. Az így előkészített intézetbe piaristákat hívott, akik 1765. nov. 6-án kezdtek tanítani. Az érsek meg volt elégedve az eredménnyel s a következő évben 30 nemes ifjú számára nemesi konviktust is csatolt az intézethez, majd pedig az ajtón túli harmadik ablaktól egész a mai templom homlokzatának túlsó sarkáig, hatalmas színháztermet építtetett, hogy legyen, hol az ifjak latin, német és magyar nyelvű darabokkal és nyilvános vitákkal szerepeljenek. 1801-ben a termet kápolnává alakították. Még előbb – 1773-ban, még az alapító érsek alatt – magát az épületet is bővítették az által, hogy az ajtó fölötti részre öt ablak terjedelemben második emeletet is húztak. Az első években az alapítólevél szerint a régi szeminárium szolgált a piaristáknak lakásul és az emeleten voltak az iskolák, kezdve az elemitől a bölcseletig. Később az elemi külön épületet kapott a mai kisszeminárium felé eső sarkon. Ennek az emelete valamivel magasabb volt, mint a kollégiumé s miután később már a jezsuiták idejében a két épületet egyesítették, az intézet folyosóin ma is három lépcsőfok vezet át a régi elemi folyosórészbe. Az 1800-as években már a második emelettel ellátott rész volt a rendház, a további, az elemiig a gimnázium. A gimnázium külön bejárat is kapott, amely ma már az utcáról nem látszik, bent a folyosón azonban megvan még kapualjának nagy üvegezett bejárata.

Az alapítástól 1776-ig, Batthyány József gróf esztergomi érsekké történt kinevezéséig terjedő idő az intézet piarista-korszakának virágkora. Az alapító gondos szeretete állandóan körülvette. Ellátta a tanárokat és a tanulókat pénzbeli és természetbeni adományokkal, kivitte az ifjakat hajósi nyaralójába, meghallgatta vitatkozásaikat, megnézte az általuk bemutatott színdarabokat és táncokat. Az alapítólevél rendelkezései folytán a gimnázium a jezsuita Ratio studiorum szerint osztogatta a tudományt egészen 1779-ig: a latin és görög nyelv képezte az oktatás gerincét öt osztályon át összekötve az auctorok olvasásával, az ékesszólás, költészet és prózai stílus gyakorlatával. A VI. és VII. osztályban filozófia keretében a logikán és metafizikán kívül némi fizikát és matematikát is kaptak. 1779-től a Ratio edicationis, majd az osztrák Thun-rendszer, végül a helytartótanács tanterve szerint folyt a tanítás; utóbbiak az organikus jezsuitarendszerrel szemben már mind a mai tárgyra szaggatott tanterv alapelveit tükrözik. Az igazgatók az első években évente változtak, később már 2–3 évig maradtak, sőt egyikük, Dénes Antal 21 évig – 1825–1846-ig – vezette az intézetet. Vida Imre, az utolsó igazgató 5 éven át viselte hivatalát, 1855–60-ig.

A piaristák a szemináriumban is tanítottak s a székesegyházban szónokok voltak. 1801-től kezdve fokról-fokra feladják ezeket a megbízatásaikat. Már 1781-ben említés történik egy piarista fráter vezetése alatt működő nyomdáról; 1801-ben ez hozta nyilvánosságra Katona István *Historia Metropolitanae Ecclesiae* c. kétkötetes művét 500 példányban, az érsek költségén. A következő évben azonban már bérbe kellett adni a nyomdát egy pesti cégnek, majd 1817-ben lebontották az épületét.

Az alapító távozása után sokat küzdött az intézet anyagi nehézségekkel. Mindjárt 1778-ban megszüntetik a két felső osztályt s ettől kezdve csak hat osztályban tanítanak. 1850-ben tovább csökkentik az osztályok számát négyre. Ekkor merül fel a gimnázium 8 osztályossá való fejlesztésének terve. Gróf Nádasdy Ferenc érsek erre a célra 10.000 forintot hagyott. Utóda, Kunszt József érsek, folytatta a megkezdett tárgyalásokat, de a piaristák 12 tanár fenntartására kevésnek találták az összeget és csak hat osztályt voltak hajlandók elvállalni

kilenc tanárral. Miután az érsekkel folytatott megbeszélések eredményre nem vezettek, a piaristák 1860 augusztusában elhagyták az intézetet, amelyben 95 éven át hűségesen, nem egyszer a rendtartomány ráfizetése mellett teljesítették vállalt feladatukat.

Kunszt érsek, amint azt az 1860. szeptember 4-én kelt alapítólevelével elmondja, szomorúan látta, hogy a kispapok nevelésére nem áll rendelkezésére 8 osztályos gimnázium. A kegyesrendiek másutt vállalt kötelezettségeik folytán nem adhattak elegendő számú tanerőt, a jezsuitákhoz fordult. Tárgyalásba bocsátkozott a jezsuita tartományfőnökkel, aki, a később Kalocsán elhalt P. Bosizio Athanáz, abban az időben még Bécsben székelt. Ez – mint ahogy máshonnan tudjuk – a kérés elől azzal tért ki, hogy nincs elegendő magyar páter. Erre egyenesen Rómába, a rend generálisához, Beckx Péterhez fordult s az ő egyenes parancsára megérkeztek Kalocsára a jezsuiták.

Az érsek belátva, hogy 8 osztályos gimnázium nem férhet el a szűk helyiségekben, már előzetesen nagyarányú átalakításokat végzett. Az épületet egész hosszában kétemeletessé tette, és pedig egyik végén az elemi iskoláig, amely továbbra is egyemeletes maradt, a másik végén viszont a kápolna rovására még 3 ablak hosszával megtoldotta a kollégiumot. Ezzel az épület arányosabb külsőt nyert, mert 3–3 ablak egységes falrész alkott. A kápolna helyébe a 8 osztályos gimnázium ifjúságának befogadására alkalmas, az udvarba nyúló nagy templomot emeltetett. Ez a templom ma is uralkodik az épülettömb felett. Teteje két emelet magasságban, a kollégium tetejével egy szinten kezdődik, de majdnem még egyszer olyan magas, mint az. Homlokzata csúcsíves ajtajával és ablakával az utcára néz, tornya a középkori lovagvárak tornyaira emlékeztet s valami előkelő varázst ad az intézetnek. Van abban erő és finomság, könnyedség és komolyság egyszerre. A templom tetejétől négy sarka mint négy pillér nyúlik fel három emelet magasságba, hol négy hegyesszögű kis tympanon köti össze őket. Sőt kis gracióz tornyocskákban a tympanon tetejének magasságáig tovább nyúlnak a pillérek is. A torony négy falának díszje egy-egy két emelet magasságú, rácsos, csúcsíves ablak, felette óralappal. Ezek az egyszerű, de arányos és vonzó hatású alapokon nyugszik az ugyancsak három emelet magasságú sokszögletű, karcsú tető; végén kétméteres kereszt van, melynek aranyozott gömbje esténként visszatükrözi a szemben levő üzlet fényreklámját s misztikus rózsaszín fényben ragyog.

A templom belseje is színes ablakaival, leegyszerűsített díszítményeivel valami erőteljes, szinte katonás, de életerős áhítatot lehel, mint a gótika régi magyar emlékei; alapítójának és alkotójának áhítatát és magyarságát egyaránt dicséri. Ugyanez a szellem vonul végig a későbbi eredetű oltárképeken, melyeknek az aranyozott háttér misztikus levegőt, az élénk színezés életteljes tartalmat ad. Ugyanilyen képek láthatók a rendház folyosójának egyes fordulóin s az ebédlőben köröskörül. Ezek a Társaság szentjeit és boldog vértanúit ábrázolják. A szentek ünnepein a megfelelő képet le szokták vinni a templomba s annak egyik oltára felett helyezik el. A főoltár képe Szent Istvánt ábrázolja, amint felajánlja Szűz Máriának a magyar koronát. A templom főoltára után Szent István temploma, a kollégium Szent István kollégium, a nevelő Szent István nevelőintézet (Stephaneum). Ez legvilágosabban mutatja, hogy a szentistváni magyar gondolat jegyében alapította Kunszt érsek a kalocsai kollégiumot. Szándékát kifejezi a rendház bejárata felett elhelyezett felirat is, mely így szól:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE
A HONI KATH. IFJÚSÁG
ERKÖLCSI S TUDOMÁNYOS KIMŰVELTETÉSÉRE
SZÁNTA, EMELTE, ALAPÍTOTTA S SZT.-ISTVÁN KIRÁLY PÁRTFOGÁSA
S VÉDELME ALÁ HELYEZTE
KUNSZT JÓZSEF KALOCSAI S BÁCSI ÉRSEK
1860. ÉVBEN.

Készen állott tehát a szépen kiegészített épület és templom, amelyet Nehiba János püspök 1860. szeptember 29-én szentelt fel. Szeptember 30-án történt meg a ház ünnepélyes átadása, amelyen P. Patiss György tartományfőnök is megjelent. Kovács kanonok szentbeszéde, Bedcsula kanonok ünnepélyes miséje után maga az érsek üdvözölte a megjelent jezsuitákat. „Nagy bennetek a bizalmam” – mondotta többek közt – „erős azon meggyőződésem, hogy mennél nagyobb a pusztulás az erkölcsi téren, ti annál nagyobb erővel azon lesztek, hogy az ifjúság gyöngéd szívébe Isten félelmét plántálva s az értelem sötétségét eloszlátva az isteni tanítás fénye által az Úrnak szent és tökéletes nemzedéket neveljete.”

Ezután felolvasták az alapító oklevelet. E szerint az érsek 210.000 osztrák forint alapítványi összeget helyezett le kamatozó államkölcsön-kötvényekben a kalocsai székesfőkáptalannál, amely összeg kamatait félévenként bocsátják a kollégium rektorának szabad rendelkezésére.

Befejezésül ismét az érsek szólt. Visszatekintett a jezsuiták eddigi munkájára az egyházmegyében, amennyiben mint meghívott misszionáriusok eddig is több alkalommal működtek egyes egyházközségekben s buzdította a letelepedni készülő rendtagokat, hogy esetleges üldözések között is tartsanak ki Kalocsán.

A jezsuiták tehát P. Weninger Sándor rektorral az élükön beköltöztek az épületbe és megkezdődött a tanítás. A konviktus az akkor gimnáziumi épületrészben kapott helyet egyelőre 12 növendékkel, de csakhamar szükségessé vált a nagyobbítása. A következő évben már 35, öt év múlva 60, tíz év múlva 99 volt a konviktorok száma. Az 1862/63. év folyamán a gimnázium végéből az elemi iskola telke mellett, át a Haynald utcáig a templommal párhuzamos épületszárnyat emeltek s a Haynald utcai oldalon tovább, vissza a templom felé még hozzáépítettek egy három ablak, az utca felől négy ablak kiterjedésű és egy emelet magasságú nagy termet ünnepélyek céljaira s végébe még egy földszintes lakóházat, melyet a diákhumor Kiskalocsának nevezett el. Így a templom, a kollégium és gimnázium, a konviktus s a legutóbb említett két épület majdnem teljesen körülzárták az udvart, csak a Kiskalocsa épülete mellett volt egy nagy kapu az utcára s a templom mögött maradt még a Haynald utcáig be nem épített terület.

1866. január 5-én meghalt az intézet nagylelkű alapítója, Kunszt József érsek. Pályafutását megemlékezésül ideiktatjuk. Az Árva vármegyei Zubrohfalván született 1790. június 28-án, egyszerű családból. Mint esztergomi kispapot előbb Nagyszombatba küldték a virágzó bölcséleti főiskolára, majd Bécsbe teológiára. Drégelypalánkon gróf Nádasdy Ferenc, későbbi kalocsai érsek káplánja volt. Mint esztergomi aulista, később a bécsi Pazmaneum igazgatója széleskörű tapasztalatokra tett szert a lelkipásztorkodás mellett egyházkormányzati és pedagógiai téren is. 1845-ben a primás esztergomi helynöke, halála után káptalani helynök lett, 1850-ben kassai püspök, 1852-ben végre kalocsai érsek. „Oly főpásztort nyert ezzel Kalocsa” – mondja róla Liponovszky István gyászbeszéde¹ – „kinek hite mint az apostoloké igaz és rendületlen vala, mely tiszta katolikus hitvallásban, életszentségben s legnemesebb cselekedetekben nyilatkozott, ki szeretetével Istenért és felebarátért élt s halt, kit okossága valódi bölcsésé, igazsága és mérséklete bámulandóvá, lelki erőssége hőssé varázsoltak.” Mint legjellemzőbb tulajdonságát emeli ki azt a mélységes komolyságot, amely egész lényét áthatotta. Mint szónok nem volt nagy, „de mosoly és hímes szavak nélkül is a védtelenek mentője, az elnyomottak feltámasztója, az ügyefogyottak fölsegítője, mindenkinek igazságszolgáltatója volt”. „A szegények segélyezésére 46,200 forintnyi alapítványt tett, az elaggott papok alapítványát 10,000 forinttal nevelte, sok templomot fölsegített, fölépített s így tón a népnevelés csarnokaival, az iskolákkal és tanítókkal is.” Képei zömök termetű, széles arcú, szőke és kékszemű, tudós kinézésű főpapot mutatnak, megjelenése nem lehetett nagyon imponáló, de ami a külsőben hiányzott belőle, azt pótolta fejedelmi bőkezősége. A

---

¹ Az 1895. évi Értesítőben.

jezsuita kollégium mellett benne tiszteli alapítóját az Iskolanővérek intézete is. Ő vetette meg alapját a kisszemináriumnak is, mert végrendeletében úgy rendelkezett, hogy ami a jezsuiták és a nővérek intézeteinek tett alapítványai után fennmarad, azt fordítsák kisszeminárium építésére. Tízezer forintot áldozott a Magyar Tudományos Akadémiára, 20,000 forinton megújította a kalocsai székesegyházat. A benne elhelyezett Assumpta-oltárkép, Kupelweiser Lipót műve, továbbá Izsó Miklós szobrászművész karrarai márványból faragott Szent István- és Szent László-szobrai elsőrendű műalkotások.

Mindezek oly szellemre mutatnak, amely a gazdasági javak anyagi és erkölcsi kamatoztatásában egyaránt nagy volt, mert míg egy oldalról érseki javadalmait úgy kezelte, hogy azokból töméntelen kincs áradt udvarába, másrészt földi kincseit egy fillérig mennyei valutára váltotta be.

Az intézetnek hagyott nagy örökség felhasználásáról a rendi előjárók lemondtak, ellenben arra kérték a hagyaték kezelőit, hogy az eddig szűknek bizonyult gimnázium helyett építsenek újat. Az ideiglenes egyházmegyei kormány méltányolta a kérelmet és hozzá is fogott az építéshez. Megvették az intézet temploma mellett fekvő Ugróczy-féle házat, a hozzátartozó udvarral, amely maga is vetekedhetett nagyságban az intézet udvarával. Ezen a telken a mai Haynald – akkori Úri – utca felőli oldalon 1869. február havában rakták le az új gimnázium alapjait s három hónap alatt készen állott az épület. Átrendezték tehát az egész eddigi berendezést. Valószínűleg ekkor falazták be a régi gimnáziumi bejáratot, a kapualj a szakácsok kedvelt raktárhelyisége lett. Vele szemben helyezték el az ebédlőt, amely eddig a rendház portája mellett szorongott. Ekkor építették végig a templom oldala mellett a régi sekrestye fölé azt az összekötő épületet, amely a kollégium régi épületéből a gimnáziumba vezet. Ennek első emelete volt az átjáró s egyben könyvtár is, hol a könyveket jelenleg is a gimnázium folyosóin álló nagy szekrényekben helyezték el. A ma már 30,000 kötetre menő könyvtár megalapozása is tehát az 1869-es esztendőre esik. A második emeletet már ekkor kongregáció-kápolnának rendezték be. Az összekötő épület és a gimnázium a templom végében kapuboltozat felett találkozott, amely a két udvart csatolja egymáshoz. Az alapító hagyatékából ugyanakkor az alaptőkét is növelték 30,000 forinttal, melyhez 1877-ben még 4000 forint járult, 1885-ben pedig Haynald bíboros-érsek évi 2600 forinttal emelte az eddigi járadékot.

A mélylelkű, csendes, a korall észrevétlenségével és hatásával dolgozó Kunszt érseket ragyogó üstökösként váltotta fel székében Haynald Lajos bíboros. Ragyogó szónoki tehetség volt, egyénisége tele tüzzel és harci bátorsággal. Nem kereste soha a dicsőséget, népszerűséget, csak az igazságot, épp ezért hullottak azok is az ölébe. Midőn Kopácsy primás halála után Kunszt, mint káptalani helynök, a volt primási titkárt az egyházmegyei hivatal kancellárjává kinevezte, Haynald ebben a minőségében megtagadta az 1849-es függetlenségi alkotmány kihirdetését. Mikor ezért a minisztérium felszólította lemondásra, nyugodtan hazament szülőfalujába, Szécsénybe, ahol 1816. október 13-án született s ahol annak idején atyja mint nevelő működött Forgách József gróf cs. és k. kamarás fiai mellett. A szabadságharc leverése után ismét érseki irodaigazgató lett. De aki királyhűségének ilyen tanújelét adta, királyával szemben is kész volt megvédeni az igazságot. Mint Erdély püspöke 1861. február 11-én, a király által összehívott értekezleten elsőnek emelt szót az unió és a 48-as alkotmány helyreállítása érdekében. Fáradozása egyelőre sikertelen maradt. Nagyszébenbe hívták össze az első erdélyi országgyűlést. Haynald ezalatt Trientben volt, hol az egybegyűlt egyháznagyok megbízásából ékes latinsággal a Szentatyához benyújtandó feliratot fogalmazta meg. Papjai közül azonban az unió és 48-as törvények mellett emeltek szót, miért is a püspök felszólítást kapott, hogy négy papot és több tanítót bocsásson el a hivatalából. Haynald kemény feleletet adott a rendelkező altábornagynak: „Nem vagyok azon szerencsés helyzetben, hogy Excellentiád magas elhatározásainak végrehajtására alárendelt közeg gyanánt tekintessem magamat” – írta, mire felszólították a lemondásra. Habozás nélkül

hagyta el a püspöki székét és ismét visszavonult Szécsénybe. Thun miniszter figyelmeztető szavaira, hogy tönkre teszi karrierjét, az égre mutatott: „En, kegyelmes uram, csak egy emelkedést keresek.”

Meghatottan ünnepelte az ország. A Szentatyá, IX. Pius, Rómába hívta és a rendkívüli egyházi ügyek kongregációjának tagjává nevezte ki. 1868. év Péter-Pál-napján, Szent Péter halálának 18. százados évfordulóján, midőn 600 püspök és számos pap gyűlt össze Rómában, ismét ő fogalmazta a Szentatyához intézett feliratot, mely világszerte elismeréssel találkozott.

Ez a ragyogó egyéniség nem szürkült el Kalocsán sem. Kunszt érseknek méltó utóda volt a bőkezűségben – adakozása állítólag az ötmilliót is megközelíti – s befejezte a Kunszt által megkezdett műveket. Állásfoglalása mindig kemény, határozott, férfias bátorságról és nyíltszívűségről tanúskodó, akár a parlamentben, vagy egyházkormányzati ügyekben kellett helytállania. Már gyermekkorában elsajátított finom modora, nagy műveltsége meghódította számára az embereket, nemzetközi kapcsolatai, nyelvtudása ismertté tették külföldi viszonylatban is. Bőven hullott rá az elismerés és a kitüntetés minden oldalról, melyekre rátette a koronát XIII. Leo, midőn 1879-ben bíborossá nevezte ki.

Valóban hozzáillő gondolat volt Kalocsán csillagvizsgálót létesíteni. A természettudományoknak különben is nagy barátja volt, P. Menyhárthtal nem egyszer együtt járták a határt növénygyűjtés kedvéért. Eleinte csak az volt a terve, hogy a gimnázium tanárainak és diákjainak ösztönzésére s az intézet hírnevének emelésére és felszerelésének kiegészítésére látja el a csillagászati eszközökkel az intézetet, de mikor az eszmének híre ment s mindenütt kellemes feltűnést keltett, pontosabb tudományos vizsgálatokra is alkalmas állomás létesítésére határozta el magát. Felkereste Konkoly Miklóst, az ógyallai csillagvizsgáló igazgatóját s vele való tanácskozás után felkérte, hogy dolgozzon ki az obszervatórium célszerű kivitelére tervezetet. A csillagvizsgáló a gimnázium lépcsőháza fölé 1878. őszén épült fel, éspedig négy ablak terjedelemben mint harmadik, két ablakkal mint negyedik s fölötte a kupolával mint ötödik emelettel. Az így felépített csillagvizsgálót ugyancsak Konkoly Miklós segítségével korszerű berendezéssel látta el s rövidesen megindult a Haynald-obszervatóriumban a tudományos kutatás. Haynald bíboros megérhette még, hogy alapítása P. Fényi Gyula igazgatása alatt világhírnévre emelkedett.

Már előzetesen 1886-ban az elemi iskola telkét és épületét a kollégiumhoz csatolta s a Szent István utca másik oldalán építtette fel az új elemi iskolát. A régi elemi telkén, az Úri utcai sarkon felépíttette a konviktus sarokházát, melynek homlokzatán a következő felírás hirdeti emlékét:

IUVENTUTI LUDOVICUS HAYNALD CARDINALIS

1887/88-ban a kollégium épületeit alaposan megújították, vastraverzekkel látták el. 1889-ben tovább bővült a gimnázium, éspedig azáltal, hogy az Ugróczy-féle teleknek a mai törvényszék felőli oldalán a gimnáziumra derékszögben egy különálló, csak rövid folyosóval kapcsolt épületet emeltek, amelyben a tornaterem és fölötte az emeleten a rajzterem nyert elhelyezést. 1891-ben az intézet templomát festették újra. Ekkor látták el a főként magyar szenteket ábrázoló szép színes ablakokkal s a költségek jórészét szintén Haynald érsek fedezte. A nagynevű bíboros ez év július 4-én hunyt el. Emlékét, valamint a többi alapítókét is őrzi az a tábla, amelyet a gimnázium homlokzatán helyeztek el:

Virtuti Musisque hanc palaestram posuit
 JOS. Com. BATTHYÁNY A. – Eppus Col.
 MDCCLXV.

Novis subsidiis instruxit
 PETRUS KLOBUSICZKY A. – Eppus Col.
 MDCCCXXVIII.

Munificentissime dotavit auxit
 JOS. KUNSZT A. – Eppus Col.
 MDCCCLX.

Aere per illum relicto ad culmen perduci jussit
 Area aedibus contiguis ampliavit
 LUD. HAYNALD A. – Eppus Col.
 MDCCCLXIX.

Klobusiczky érsek a piaristák Historia domus-a szerint adományával „örök időkre megalapította az első osztályt”, ezáltal került az alapítók sorába. (1896. Ért.)

1904-ben az Ugróczy-féle házat lebontották s helyébe kétemeletes épületet emeltek, amely a gimnáziumi szertárakat, az ifjúsági könyvtárt két nagy olvasóteremmel s a fizikai és a természettudományi előadótermet foglalta magában. Idővel az ifjúsági könyvtár egyik olvasóterme történelmi (és néprajzi) gyűjteménnyé alakult, míg a másikat legújabbban az ifjúsági kongregáció foglalta le otthon céljaira. Városov Gyula dr. érsek 1907-ben Kunszt érsek eredeti elgondolásának megfelelően a kisszeminarium vezetését is rábízta a jezsuitákra, ahol azóta állandóan két páter, a subregens és a spirituális tartózkodnak. A következő évben készült az utca fölötti híd a kisszeminarium és a kollégium fölött. Utolsó nagyobb arányú átépítés volt 1912-ben. Ekkor lebontották a konviktus udvari szárnyát, amely a rendházzal képezte az összeköttetést s helyette a Haynald építette sarokházat kötötték össze a régi elemi iskolával. A régi elemi iskola épülete fölé második emeletet húztak és itt helyezték el a betegtermeket a gyógyszerteremmel, míg az első emeletre került a rendház ebédlője. A régi ebédlő helyiségét a gépház és lakatosműhely foglalta el. A Kiskalocsának nevezett földszintes házat lebontották s a dísztermet egészen a kapuig kiépítették, viszont alacsonyabbra is vették s föléje az intézet többi épületeihez idomítva két emeletet húztak. A Haynald utcai kapu fölött a gimnáziummal is összekötötték a konviktust s itt nyert elhelyezést az első emeleten az új rajzterem, míg a régi tornateremmel közös épületet lebontották s távolabb a rajzterem nélkül építették újjá, mert állandó volt a panasz, hogy a régi épület elhomályosította az iskolatermeteket. Azonban a rajzterem mai elhelyezése sem tekinthető véglegesnek, mert nem elég világos. Utóbbi építkezéssel kapcsolatban folyosókkal kötötték össze a szertárak épületét és a gimnáziumot is. Végül ugyanekkor rendezték a csatornázást és a gimnáziumba és a konviktusba bevezették a központi fűtést. 1925-ben létesült a házi villanytelep. 1928-ban megszűnt a könyvtár átjáróként szerepelni, mert a könyvtárral párhuzamos, vaslábokon nyugvó üvegfolysót építettek. A könyvek a régi szekrényekből könyvtári polcokra kerültek s lehetővé vált az új rendezés; ezt jórészen P. Speiser Ferenc hajtott végre, aki kettős, betűsoros és szakkatalógust vezetett be kartotékrendszerrel. 1929-ben Klebelsberg Kunó gróf kultuszminiszter 50,000 pengős adományát teljes egészében az intézet jó karba helyezésére fordították. Ekkor állították fel a konviktus udvari bejárata felett a Jézus Szíve szobrát.

Előttünk áll tehát az intézet teljes mai alakjában. Kívülről három oldalról jártuk körül. Láttuk a kollégium homlokzatát a portával, fölötté Kunszt érsek feliratát, a templomot,

mellette a szertári épületet, melynek nincs az utca felől bejárata. Láttuk a régi elemi iskola átváltozásait, melynek bejárata ma már mindig zárva van. Egyet kell még itt megemlítenünk. A sarkon emléktáblát látunk, alatta kis kereszt alakban állandóan égő villanyörökmécs. Azoknak az ellenforradalmi hősöknek az emlékét őrzi ez, akiket 1919-ben Szamuely pribékjei itt aggattak fel sorban a kollégium előtti celtiszfákra. Aki előtte elmegy, kalapot emel.

Az intézet másik oldala a kisszeminárium felé néző konviktusi oldal az összekötő híddal és az udvarra vezető kapuval. A harmadik, a Haynald utcai oldal, részben a konviktus homlokzata a bejáratral, amely az udvarra vezető ajtóval szemben fekszik, a régi kapu s utána a gimnázium homlokzata a főbejáratral –felette az alapítók emléktáblája – és egy a kapu közelében fekvő mellékbejáratral. A negyedik oldalt a törvényszéki épület zárja el.

Láttuk az intézet két udvarának kialakulását is. Az elsőt a rendház, a konviktus két szárnya és a templom melletti épület zárják be. A rendház utcai bejáratával szemben van az udvarra vezető ajtó. Előtte négyszögletes, fával beültetett kert van, mely a rendtagok üdülőhelyét képezi. A másik udvarba a templom végében levő kapuboltozaton át jutunk, mely az összekötő épület alatt vezet keresztül. Ennek az udvarnak egyik oldalát a templom, másikat a szertárak épülete s vele szemben a harmadikat a gimnázium épülete képezi, míg a negyedik oldalon az összekötő folyosók és a tornaterem épülete van. A szertárak épülete alatt pékműhely és asztalosműhely van. Ezeket a műhelyeket, mint az említett lakatosműhelyt és a konviktus legújabb épületrészének földszintjén fekvő konyhát is jezsuita segítőtestvérek vezetik.

Seregszemle

Mennyi imádság, könny, gond, verejték szentelte meg ezeket az öreg falakat. Amint az esti fényben az udvaron fel s alá járva elnézzük a sötét tetőket, kéményeket, a templom fényben úszó tornyát, a kollégium előtt sötétlő kerti fákat, a múltból jellegzetes jezsuita arcok tűnnek fel a szemünk előtt. Ott látjuk sétálni *P. Weninger Sándort*, a stájerországi eredetű első házfőnököt szálfatermetével, aki az első hat évben igazgatta az intézetet s közben oly jól megtanult magyarul, hogy utána Pozsonyban, Szatmáron, majd Budapesten sikeres szónoki tevékenységet fejthetett ki. 1896-ban visszatért Kalocsára meghalni. Ugyanazon év elején szállt sírba *P. Bosizio Atanáz*, aki a kollégium alapítása idején provinciális volt. Később Pozsonyba került rektornak, majd huzamosabb ideig működött Kalocsán mint lelkiatya. Megjelenik *P. Votka János*, a második rektor érdekes alakja is, aki ugyancsak az elsők közt érkezett Kalocsára. Cseh származású volt s a szíve hozta Magyarországra, mert egy kálvinista sebesült magyar huszárt ápolás közben nyílt modoráért, jó kedélyéért úgy megszeretett, hogy megfogadta Szent István királynak, ha sikerül megtérítenie, előljáróitól a magyar missziót fogja kérni. Élete jó regénytéma lenne, mert 1848-ban a keresztes lovagrend prágai újoncházából a forradalmárok közé állt s kezében vörös zászlóval, övében pisztollyal vezette az ifjakat tüntetésekre, deputációkra. Mint ahogy Velics elmondja róla, pünkösöd vasárnapján az egyetemi ifjúság deputációját vezette Windischgrätz katonai parancsnok elé, hogy az aranyifjúság követelményeit előadja; övében mint a „Slavia” elnöke, pisztolyt viselt. A tábornagy hidegen fogadta őket s a pisztolyt megpillantva, megkérdezte:

– Meg is van töltve az a játékszer?

Votka nem szeppent meg, hanem nyugodtan odanyújtotta a pisztolyt s kitérte mellét:

– Tábornagy úr tessék bármelyikünkön kipróbálni! – Mit persze Windischgrätz kézlegyintéssel utasított vissza. A forradalom leverése után a Balkánra szökök, Belgrádban mint Obrenovics Milos fejedelem magántitkára tűnik fel, 1850-ben a reakciós „Noviny” bécsi lap szerkesztőségében dolgozik, végül 1854-ben belép a rendbe. Kalocsáról 1872-ben

visszakerült Prágába. Sokáig emlékezetes maradt az a bölcséleti vita, amelyet 1866-ban rendezett s amelyen két VIII-os diák, Városov Gyula, a későbbi kalocsai érsek és Till Mihály 80 bölcséleti tételt védelmezett. Igazi porondja azonban a szószerk volt. „Mindvégig néptribun maradt” – írja róla Velics.

Mintegy ellentétül *P. Liptay Mihály*, a Stephaneum első prefektusa a szerzetesi szerénység és alázat megtestesülése. Róla mesélik, hogy kalksburgi tanár korában tévedésből a szobájába szállásoltak el egy vendéget. A jó páter hivatali teendőkkel elfoglalva, csak éjfél tájban nyitott be a szobába, mire a felriadt vendég ráförmedt, hogy mer ilyenkor zavarogni. „Ezer bocsánat, hogy ide tévedtem” – mentegetődzött *P. Liptay* s az üres szomszéd szobában a padlón fekve töltötte az éjszakát. 1864-ben halt meg a katedrán. Ő volt a kollégium első halottja. Utána egy évig *P. Votka* állt a konviktus élén.

Mellette feltűnik *P. Mikos József*, a Mikos bárói család sarja, akinek származását még társai sem ismerik, s *P. Belus Ferenc*, aki az 1873-as kolerajárvány alatt lángbuzgalma áldozata lett. Mikor a beteg szájából, akit a végső útravalóval akart ellátni, kihullott a szentostya, ő maga vette magához s még aznap ágynak dőlt.

Mögöttük sétál *P. Brandis Erik* ráncos, mosolygós arcával. 1865-ben ő volt a konviktus sorban harmadik felügyelője, majd 1872–76-ig házfőnök és igazgató (rektor). *P. Hennig Alajos* beszélget, aki utána vette át a ház irányítását 1876–1882-ig. Hennig mint szerzetes kitűnik kiegyensúlyozott lelkületével, szilárd önuralmával; egyébként egyházzenei szerzeményeivel öröközte meg a nevét. Ez annál feltűnőbb, mert egyes kutatók megállapítása szerint a művészi lelkesültség nem fér össze a hideg önuralommal és lelki fegyelemmel. Élő cáfolat erre *P. Hennig*, akiben égtek a tüzek, míg kívül sima volt, mint a márvány. Az önfegyelem nem oltja ki a lélek tüzeit. Mint esztergomi karkáplán fejlesztette ki zenei képességeit, mely a vérben lehetett, hisz Liszt Ferencnek volt az unokaöccse. S ott van velük jószágos arcával és hunyorgó, rövidlátó szemével *P. Molnár László*, a következő rektor, a volt kiváló nagyszombati újoncmester, aki 1885-ig irányította az intézetet. Előzetesen, 1870-ben, a konviktust is vezette.

Amott egy üldögélő csoportra esik a tekintetünk. Áh, igen, ők azok, a nagy öregek, a kollégium életének nagy tanúi: *Tóth Mike* és *Rosty Kálmán*. A nevük fogalommal lett és elválaszthatatlanul hozzákapcsolódott a kalocsai kollégiumhoz. *Tóth Mike* a kitűnő természettudós és kifogyhatatlan termékenységű író, a gimnázium híres természettudományi szertárainak szakavatott gyűjtője, rendezője, öre. Legértékesebbnek elismert tudományos műve „Magyarország ásványai”, amelyen 20 éven át dolgozott. Az összes ásványok jegyzéke és rövid jellegzése kb. 2200 oldalas kézírata fedezet hiányában máig kiadatlan. Sok, a maguk idejében nagy kelendőségnek örvendő hitbuzgalmi könyvet, még több cikket írt, szerkesztette a Jézus szentséges Szívének Hírnökét, írt latin verseket és népszerű röpiratokat és sok lelki gyakorlatot adott. Mint magiszter került Kalocsára 1861-ben s négy évig tanított tanári képesítés nélkül, ami akkor a jezsuitáknak még meg volt engedve. Tanulmányainak elvégzése után visszakerült Kalocsára s 64 évi tanári működésének legjavát Kalocsán töltötte. Mindössze kétévi pihenés után 1932-ben vonult be a mennyei Társaságba. – *P. Rosty Kálmán* 27 évvel előzte meg a halálban, de emléke éppoly erővel, ha nem egy fokkal még erősebben él az intézet falai között és azokon kívül is. Az ő emlékét őrzi a Rosty-Szépirodalmi kör, amely felvette régi alapítójának és vezetőjének nevét. *P. Rosty* 1866-tól 1905-ben bekövetkezett haláláig Kalocsán működött, és pedig 7 évig a konviktus élén mint annak negyedik felügyelője. Azok közé a ritka egyéniségek közé tartozott, akik fel tudják kelteni és ébren tartani az ifjúság rajongó lelkesedését. Lelkesedtek stílusáért, amelyet mi bizony sokszor érzélgősnek találunk, megbámulták egyes alkalmakra írt verseit, amelyeket elszavaltak, színdarabjait, amiket lejátszottak. Művei és ékes beszédei a romantika erejével ragadták meg az ifjúságot s így csepegtettek bele magasabb eszméket. Különben több költeménye általánosan elterjedt egyházi ének lett. Végül nagy hatással volt szeretete,

amelynek a legfinomabb módokon tudott kifejezést adni, s amely oly ragaszkodó baráti kört szerzett neki, hogy temetése a résztvevők számában és gyászban felülmúlta a legnagyobb érsekek temetését.

Ott ül velük *P. Weiser Frigyes*, kinek nevét Városey érsekkel közösen kiadott műve: a Katolikus iskolaügy Magyarországon tette ismertté. Ott van *P. Ertl András*, aki 1867-től több megszakítással 1895-ig, összesen 23 évig tanított Kalocsán, éspedig az utolsó hat évben mint – sorrendben a nyolcadik – rektor. Vérbeli pedagógus. Sokszor rója keresztül-kasul Kalocsa utcáit, hogy ráijesszen a tiltott időben az utcán kóborló diákokra. Rettegnek is tőle a bűnösök, míg meg nem ismerik jóakarattal teli szívét, akkor hálás szeretettel tekintenek széles tatár koponyájára. Ő volt az, aki a Ratio studiorum nevelési elveit felújította és a lehetőségeknek megfelelően alkalmazta Kalocsán. Együtt sportolt diákjaival s alatta az iskolai munka is sporttá, örömmé változott. Kár, hogy oly korán, már 46 éves korában elhalt, s eszméit nem tudta szélesebb körben érvényesíteni. Ott a híres *P. Tomcsányi Lajos*, aki 1867–70-ig mint magiszter és később is többször tanított Kalocsán. Amint mondják, már itt mint magiszter, állandóan az egyházjogot tanulmányozta, hogy plébános bátyját Haynald érsekkel folytatott perben fegyverrel lássa el. Később jogi tudása mind mélyebb és szélesebb körű lett, úgyhogy nemcsak papok, hanem még politikusok is, köztük gróf Apponyi Albert is hozzá jártak tanácsért. Végül ott ül az első idők spirituális, *Uhlárik János* atya, a szegények pártfogója. Évi beteglátogatásainak száma a hétszázat is meghaladta; felkarolta a kóbor drótosokat és a szurtos cigányokat is. Lépten-nyomon önmegtágadást gyakorolt s éjjelente hosszabb időt töltött az Oltáriszentség imáadásában. Halála és temetése 1881-ben a gyászolók példátlan tömegeit mozgatta meg a városban.

Még sok más jezsuita arc elvonul előttünk az első időkből. A cseh származású, egyszerű lelkületű *P. Ernszt*, aki később kedvelt lelkipásztor lett, *Hübner Ágoston*, a kiváló filológus, *Pliger*, *Bernhofer*, *Mayr*, akik mint magiszterek haltak el, *P. Szigeth Nándor*, kiben az istenfélelem ajándéka vert mély gyökeret és sokan mások, akikről alig találunk egyéb adatot, mint hogy itt éltek és tanítottak 1, 4, 6, 9, 12 éven át, többnyire német származásúak, akik hazájukat elhagyva, a magyarság nevelésére szentelték életüket. Köztük *Stróbl Antal*, a „jó Strobl bácsi”, 1866–1905-ig öt év kivételével kalocsai tanár, két évig a nevelőintézet (1876–77), háromig az egész intézet (1894–97) előjárója.

Amott megy a fráterek üdülőhelye felé *Vurosit József*, a jó fráter. Ő is úgyszólván csak meghalni ment el Kalocsáról a pesti házba, mert a kollégium átvétele után a noviciátusból mindjárt Kalocsára került s életének legnagyobb részét itt töltötte mint portás, cipész, végül a *Hirnök* kiadóhivatalát vezette egészen 1896-ig.

De hagyjuk el a kerti üdülőhelyet s lépünk ki a rendház udvarába. A sétáló új csoportja tűnik itt fel lelki szemeink előtt. Mindenekelőtt két szakállas páterre esik a tekintetünk, a zambézi misszionáriusok azok. *P. Zimmermann István* világi papból lett jezsuita. Kalocsán csak 1881/82-ben tanított hittant, egyébként lelkipásztor volt. 1884-ben a hitterjesztő társakat toborzó *P. Gabriel* zambézi misszionáriussal ment ki Afrikába, ahol 1894-ben bekövetkezett haláláig küzdött a lázzal és a feketék kemény szívével. Állítólag egy néger törzsfőnök mérgeztette meg, aki személy szerint haragudott rá. Nagyvonalú, tüzes egyéniségét jól jellemzik a szavak, melyeket még novicius korában mondott az életszentséget kis dolgokban kereső társainak: „Ti aligha maradtok majd addig a purgatóriumban, mint én, de ha a mennyországba kerülök, száz méterre magasabbra jutok nálatok.” (Velics.) Társa *P. Menyhárh László* kiváló természettudós volt. Már magiszter korában, mint konviktsi nevelő, magára vonta természettudományos érdeklődésével Haynald bíboros figyelmét, aki már ekkor neves természettudósokkal hozta összeköttetésbe. Később mint kalocsai természetrajz-tanár, nem egyszer a bíborossal együtt járt növényt gyűjteni. 1885–89-ig az intézet rektora volt s ebben az időben a szegény diákok számára Josephinum címen diákmenzát létesített s nagy része volt a pesti ház létrejövételében is. A belépéstől kezdve

misszióba vágyott, de vágya csak akkor teljesülhetett, midőn 1889. őszén P. Czimmermann idehaza termett, hogy segítő társat vigyen magával. 5 évvel előbb mint rektor P. Menyhárh segített ki a misszióba, most P. Czimmermann vitte őt magával. Tudós mivoltát odakint sem tagadta meg. Míg a fenevadak és férgek számtalan faja tört nyugalma és élete ellen, ő megfigyelte természetrajzukat és hűségesen beszámolt róluk európai tudós barátainak. A bécsi múzeum támogatta, – a pesti szóba sem állt vele – ő viszont gyűjtött a múzeum számára. 18 féle növényt neveztek el róla. Ő is az afrikai láznak esett áldozatul.

Mellettük sétál *P. Raile Ede*, Menyhárt atya utóda a rektori székben. El lehet mondani róla, hogy a hosszú időn át, amit Kalocsán töltött, az intézet jó szelleme volt. 31 évig volt itt, ebből 2 éven át a nevelőintézet, 16 évig a gimnázium, 4 éven át az egész intézet élén. Úgy jellemzik, mint az imádság emberét, s életének utolsó éveiben spirituális is volt több házban. Jól megérezte, hogy az intézet szíve a templom, hogy innen áramlik az éltető erő szét az egész házba. Volt is rá gondja, hogy széppé, vonzóvá tegye. Alatta festették ki, látták el színes ablakokkal. Az ifjúság templomi viselkedését gondosan ellenőrizte s az énekkarnak, amelyet sokáig ő vezetett, nagy gondját viselte. Igazi atya volt diákjainak s mint előljáró rendtársainak. Ő különítette el az udvaron a rendtagok üdülőhelyét és fásította be; a ház villáját, amely az állomás közelében fekszik s a rendtagok üdülésére, gazdálkodására szolgál, megnagyobbíttatta, rendezte, befásíttatta. 1925-ben halt meg Szatmáron 76 éves korában.

Mintha ott látnók *Kostialik János* atyát is. Szigorú tanár és lelkivezető volt. 45 éven át tanított Kalocsán, közben 3 évig 1907–9-ig a gimnázium élén állt. Mellette *Petticher Sándor*, aki tanulmányi éveit leszámítva, egész életét Kalocsán töltötte. Szentség hírében halt meg 1921-ben, 77 éves korában. Eredeti aszketikus- és áhítatgyakorlatairól több anekdota maradt fenn. Huncut diákjai például megfigyelték, hogy a breviárium végzése közben mindig tizenkettőt lépett – a tizenkét apostol tiszteletére.

Másik sétáló csoportban ott látjuk *Damján János* atyát, aki 1895–1900-ig állt a Stephaneum élén, állandó vidámsága, szívesége és udvariassága miatt közkedveltségnek örvendett. Vele egy sorban halad *Hufnagl András*, a tökéletesség utáni vágy megszállottja. Ercsiből hozta a Lélek a Társaságba, hol a volt tanító kiváló pedagógus tanár s a kis dolgok igazi művésze lett. A rend is elismerte érdemeit s letétették vele a négy ünnepélyes fogadalmat. Fiatalon halt meg. Szomszédjai *Mladoniczky Ferenc* 1874 és 75-ben a konviktus prefektusa és *Flódung József*, a híres missziós páter. Utóbbi 1871–74-ben és 1879–80-ban hittant, nyelveket és történelmet tanított, 1879/80-ban a konviktusnak is előljárója, de misszióival tette a nevét országSZerte ismertté. Saját bevallása szerint több mint ötszáz missziót tartott, ebből Velics 150-nél többet fel is sorol, azokat a helyeket, ahol társsal volt. A többi esetben maga végezte a missziót és többnyire a gyóntatást is.

Mellette megy *Riesz Ferenc*, aki majdnem ugyanazokat a tárgyakat tanította 1874–80-ig, mint P. Flódung s ugyancsak operárius is lett különböző munkakörökben. Az alkalmazkodó engedelmesség mintaképe, akit bárhová is helyeztek, megállotta a helyét.

Amott egy különálló csoportban *Weinert József*, az örök szolgálatkész, kedves szubminiszter, 1877 és 1892 közt több iskolaévben tanított. Mellette *Thalhammer János* atya, aki Kalocsáról Pécsre került át, de itthagya emlékét a természetrajzi szertár körül kifejtett működésével. Ott bukkan fel *Ritli Vendel*, a kitűnő fizika tanár; előadásait még a gyenge diákok is örömmel hallgatják, oly megkapóan érdekessé tudja tenni tárgyát. 1895–97-ig a Stephaneumot is igazgatta, de rövidesen rá meghalt szívbajban. Ott az örökké betegeskedő *Varga János*, s szép szál termetével *Velics László*, Haynald bíboros unokaöccse. Erős bariton hangján éppen valami művészeti kérdést magyaráz. Kalocsai diák volt, itt tanított három éven át mint magiszter, egy évig mint kész tanár, később is inkább ide húzta a szíve, de Kalksburgban kellett eltöltenie élete további részét, hova előljárói rendelték. Ott nevelte hát a magyar és nem magyar növendékeket és törlesztette az adósságot, amivel a régi osztrák eredetű jezsuiták révén Ausztriának tartozunk. Haynald bíboros anyagi támogatásával

megalapította ott az intézet művészeti múzeumát, melynek anyaga az intézet feloszlatása óta becsomagolva várja, mikor engedik át a határon, hogy a kalocsai kollégiumban nyerjen elhelyezést. Magyar jezsuiták a XIX. században címen kiadott könyvében számos kalocsai rendtagnak állított emléket. 1923-ban halt meg Kalksburgban 71 éves korában.

S most álljunk meg egy pillanatra. Most megy át az udvaron *P. Fényi Gyula*, az obszervatórium világhírű vezetője. Még öregkorában is mozgékony és friss, kár, hogy társalogni nem igen lehet vele, mert elvesztette hallóképességét. Már 1871-ben, a filozófiai tanulmányok elvégzése után Kalocsára került mint a természettudományok tanára. 1878–79-ben ismét tanít, majd 1880–82-ben *P. Braun Károlynak*, az obszervatórium első igazgatójának asszisztense. P. Braun, Secchi kedvelt tanítványa, szintén kiváló tudós volt. Több találmánya is van a csillagászati műszerek terén. Az obszervatórium első öt évében hatalmas munkát végzett a készülékek felállításával, tökéletesítésével. Számos cikket írt külföldi folyóiratokba és a Tudományos Akadémia értesítőibe. Elnyerte az amerikai nagy pályadíjat az égbolt rendkívüli vörösödésének kimagyarázásáért s a hivatalos értesítés szerint csak azért nem kapta meg az első díjat, „mert értekezésében több volt a szó, mint amennyit a pályázati föltételek megengedtek”.

1882-ben P. Fényit Pozsonyba rendelték, ahol a rendi bölcséleti főiskolán felső matézist tanított. Helyét az obszervatóriumban *Hüninger Adolf* foglalta el, ugyancsak Secchi-tanítvány. Három évig működött Braun atya mellett, mint asszisztens, majd 1885-től az obszervatórium igazgatója volt egy évig. Már ő megkezdte a nap protuberanciáinak vizsgálatát, melyet P. Fényi tovább folytatott.

1886-tól egész 1913-ig, nyugalomba vonulásáig állt P. Fényi az obszervatórium élén. A nap protuberanciáiról felvett észleleteit a világ különböző csillagászati folyóirataiban ismertette, ezekben számos tudományos vitát is provokált és folytatott le. 130-nál többre rúg cikkeinek száma. Megfigyeléseinek eredményét 9 különálló füzetben is közzétette (*Publicationen des Haynald Observatoriums.*) Már első cikkei nagy feltűnést keltettek tudományos körökben és több tudományos társaság rövidesen tagjai sorába iktatta. 1902-ben az *Accademia Pontificia dei Nuovi Lincei* rendes tagnak, a montevideói *Instituto Solar International* levelező tagnak, majd „első tiszteletbeli igazgatójának” választotta. A *Società degli Spectroscopisti Italiani* 1909-ben beválasztotta mindössze 30-at kitevő külföldi tagjai sorába, 1907-ben a Magyar Földrajzi Társaság választotta meg tiszteletbeli tagjának. Nagy sokára, 1916-ban, mikor már az agg tudós nyugalomba vonult, a Magyar Tudományos Akadémiának is eszébe jutott és megválasztotta – levelezőtagnak.

P. Fényi a fény embere volt, a fénylő napkorong volt egész életén át kutatásainak főtárgya, még nyugalomba vonulása után is fénytani kísérletekkel szórakozott. 1927-ben halt meg, 50 éves papi jubileumának évében. Halála órájáig talpon volt s minden agónia nélkül költözött át az örök fény hazájába.

Most az öreg kőlépcsőn felkapaszkodunk a rendház első emeletére. Elhaladunk a Mária-szobor előtt s pár lépéssel tovább belépünk az atyák aulájába. Nagy társaságot találunk együtt. Ott van mindjárt *P. Czentár János* átszellemült magas alakja: ő volt 1893–94-ben P. Raile utóda a rektori székből. Sokfelé volt előljáró, utoljára 1900–01-ben a pesti házban. Beteg testben hatalmas lelket hordozott. A skolasztikus filozófia és teológia egész kincstárát magáévá tette s általa lenyűgöző hatást gyakorolt az emberekre. Hasonló tökéletességgel otthon volt a Társaság alkotmányának épületében s azt lelki életének vezérfonalává tette. Velics atya lelkesedéssel emlékezik meg róla mint volt szobatársáról, akinek elméjét és erényét nem szűnt meg haláláig csodálni.

Mellette *Speiser Ferenc*, aki a háború idején a magyar rendtartomány főnöke volt s két ízben a kollégium rektora, először 1897–1902-ig, másodízben 1918–1922-ig. 1933-ban halt meg. Élete utolsó éveiben a könyvtár rendezését hozta tető alá. Mint tudós, tanár és szerzetes egyaránt kiváló volt. A rovarokban szerzett tudományos hírnevet, különösen a Coleopterák

(bogarak) tanulmányozásával. Több szakmunkát is írt; 7 rovarfajt neveztek el róla tudós barátai. A P. Menyhárth által küldött afrikai rovargyűjteményt ő rendezte, valamint a bel- és külföldi lepkék gazdag gyűjteményét és egy hatalmas szekrényt betöltő kagyló-, tengericsiga- és korallgyűjteményt. Az intézet páratlanul gazdag rovargyűjteménye P. Menyhárth és P. Thalhammer után elsősorban neki köszönheti létrejöttét. Mint tanár is kiváló volt. A földrajzot úti kalandok elbeszélésével adta elő, a természetrajzot állandó szemléltetéssel kötötte össze, nyáron pedig magával vitte diákjait „bogarászati kirándulásaira”. De csak a tudományban voltak bogarai, az életben mindenkit megnyert kiegyensúlyozott egyéniségével, kedves modorával, józan ítéletével.

A csoport harmadik tagja *Hörl Gyula*, aki ugyancsak két ízben volt rektor és pedig először 1902–1905-ig, másodsorban a világháború alatt. Első rektorsága idején építtette a szertárak épületét. Az építés 100,000 koronás költségeinek több mint 75 %-a abból a Kunst-féle alapból került ki, melyből a gimnázium is épült; Haynald bíboros utódától, Császka érsektől eszközölte ki Hörl atya, hogy az alap másodízben is megnyílt az intézet javára. P. Hörl ügyesen összeállított Retorikáját és Poétikáját több gimnázium tankönyvként használta. Élete utolsó éveiben Pécsen tanárkodott. 1930-ban halt meg Budapesten a Manrézában, ahol a tanítóknak adott lelkigyakorlatot.

A terem végében a hosszú asztal körül is többen ülnek. Ott látjuk *P. Riegl Sándor* szemüveges, aszkétikus alakját. Ő volt a rektor 1910–13-ig. Ő tervezte a szertárak épületét s mint fizikus sokat dolgozott a fizikai szertár korszerű felszerelésén; a hozzávaló pénzt naptárszerkesztéssel teremtette elő. Engedelmességből lett fizikatanár s a légköri elektromosságról végzett kedvelt fénytani kísérleteit habozás nélkül szakította félbe, ha a parancs a konviktus, a kalocsai (1917–22-ig), majd a pécsi ház élére szólította mint előljárót.

A fal mellett ül szelíd mosolyú kerek arcával *P. Jablonkay Gábor*, 1926–30 közt az intézet rektora. Szent Ignácra eredeti forrástanulmányok alapján írt kétkötetes műve tette a nevét ismertté. A máriabesnyői kódex felfedezése is az ő nevéhez fűződik s több szaktanulmányt is írt a magyar irodalom tárgyköréből. Végül fontos feladat jutott neki osztályrészül, midőn gróf Zichy Gyula akkori pécsi püspök, jelenlegi kalocsai érsek, Pécsen a X. Piusról nevezett jezsuita gimnáziumot alapította. Az alapítótól elgondolt nevelőintézet és gimnázium építését neki kellett vezetnie, irányítania, felterveznie. A feladatnak sok tanulmány, külföldi intézetek megtekintése után tökéletesen meg is felelt. Sok pedagógiai és bölcséleti cikket írt. 1930 nyarán ragadta el a halál.

Szemben vele a bölcs nyugalmáról ismert *P. Roznovszky János* foglal helyet, aki P. Riegl rektorsága idején állt a gimnázium élén. Az asztal végében széles karosszékben tisztos nagy fehér szakállal *Gulyás Ferenc* atyát látjuk. Ál-homérosi Békaegérharc fordítását a Zászlónk 1903-as évfolyamában ma is szívesen lapozzák fel a diákok, hogy Pofaduzzasztó, Morzsacsacsenő, Kenyeresdi és társaik hőstettein mulassanak. A gimnázium tanulóinak igazi kedves nagypapája volt ez a jóízű humorral és jószívű intelmekkel telt öreg tanár, aki csak 40 éves korában kapott kedvet a tanári mesterséghez és fogott hozzá az oklevél megszerzéséhez. A kommunizmus alatt Nagykapornokról túszként börtönbe hurcolták, 1922–25-ig Pécsen tanárkodott. 1931-ben halt meg 75 éves korában.

Az asztal másik végén *Spreitzer Péter* atya a klasszikus műveltség fölényét bizonygatja szomszédjának, akiben *P. Bíró Ferencet*, a nemrég szentség hírében elhunyt volt tartományfőnököt ismerjük fel. P. Bíró 1906–10-ig a konviktust vezette, de mint tanár is több ízben működött Kalocsán. Szomszédja érvelésére azzal vág vissza, hogy a magyar nép lelkéből fakadt kultúrát kellene minél magasabb fokra fejleszteni és természetfelettséggel átíratni.

Ott látjuk még a szelídlelkű *Dunst Károly* atyát, a közszeretben álló lelki embert, akinek mintegy jelszava volt: „Hívtál, Uram, megyek.” S az Úr elhívta fiatalon, 44 éves korában, még 1922-ben. Ott ül a svájci származású *P. Lagger József*, akit úgy jellemeznek, hogy

„nyílt, egyenes, szilárd volt, mint hazájának bércei”. 36 évig volt a latin és német nyelv tanára egészen 1928-ban bekövetkezett haláláig. Amott *P. Fialla János*, aki 1905-ig, összesen 11 évig volt tanár, azután pedig gazda a rend tanulmányi alapját képező nagykapornaki (Zala m.) birtokon. Mellette *Schäfer Jakab*, aki 1888–90-ig állt a konviktus élen, majd lelkipásztorkodott, később Pécsre került. A következő *P. Bóta Ernő*, aki főképp a pesti házban kifejlesztett működésével írta be nevét a jezsuiták történetébe. Itt 1894–96-ig hittant tanított, két évig konviktusi felügyelő, a harmadik évben ifjúsági hitszónok volt. Ott van a fiatal és tehetséges *Bangha Béla*, aki mint magiszter 1904–6-ig hittant, latint, földrajzot, szépírást, gyorsírást és franciát tanított és osztályfőnök volt az I. B-ben, majd a II. B-ben, vezette nyelvészeti körüket s eközben még időt talált arra, hogy megírja a Jellemrajzok köteteit.

Végül több idősebb és fiatalabb ma is élő és működő páter közt ott látjuk *P. Komárik Istvánt*, aki 1940-ben hunyt el 85 éves korában. 63 évet töltött a Társaságban, ebből 47-et mint kalocsai tanár, főként a történelem és bölcsélet tanára. 1905-ben megalapította a kalocsai Férfi-kongregációt, amelyből idővel kialakult a mai Urak kongregációja és Iparosok kongregációja. Az előbbit végső betegségéig vezette is. Iparos-Tanoncotthont is alapított Kalocsán. Magas kora ellenére állandóan lépést tartott a kultúra haladásával, minden újonnan megjelent könyv érdekelte, a szociológiában otthonos volt, haláláig vezette a kalocsai Társadalomtudományi Kört, amelyben saját bevallása szerint legalább 150 előadást tartott. Kár, hogy óriási tudását irodalmilag kevésbé kamatoztatta. Leginkább említésre méltó a VIII. osztály számára írt történelmi tankönyve. A történelem javának összefoglaló tételekbe sűrítését ő kezdeményezte. Nemzedékek tekintenek rá vissza hálával és meghatottan mint volt tanárukra és nevelőjükre.

Zajló élet

Most pedig nézzünk le ismét az udvarra. Ritka szép őszi napsütés van, délelőtt 10 óra közeleg. Megszólal a tízperces óráközi szünetet jelző csengő hangja s a gimnázium udvari ajtaján, a templom mögött zajos vidámsággal tódul ki a diáksereg. Régi diákok szeme az öreg Illés bácsit keresné a bidellus szobában, hisz ötven éven át teljesített itt szolgálatot, s majdnem 45 évig mint bidellus. Hat gimnáziumi nemzedék, hatszor nyolc éven át szokta meg becsületes arcát, csípős nádpálcáját, mert az ő feladata volt a bűnös diákok felkutatása mellett az ítéletvégrehajtás fontos feladata is. Csakhogy már évek óta nyugalomba vonult, a múlt évben pedig végleg elköltözött az élők sorából a hűséges öreg. A testi fenytés remek pedagógiai eszközét is kicsavarták az intézet kezéből a kényes új idők, bár a szülők is szívesen vennék, a gyermekek is érzik a hiányát s így sok tanár kénytelen saját kezűleg elintézni az egyszerűbb konfliktusokat.

A felsősök a templom udvarán kisebb-nagyobb csoportokban vitatják meg a sport, a dolgozat vagy felelés esélyeit, míg a kicsik a másik udvaron futkároznak. Több tanár jár-kei köztük s beszélget a köréje tömörülőkkel. De megszólal újra a csengő s a fiúk pillanatok alatt sorban állnak s mindenik osztály annak a tanárnak a vezetésével, akinek órája következik, siet fel a termekbe.

Menjünk be velük mi is a latin órára. A két padosor izgatottan mozgolódik, koncertáció lesz, a régi jezsuita tanítási módszer itt-ott ma is alkalmazott maradványa. Jobbról van a római tábor, magyarázza a tanár, balról a pun. Mindegyiknek van consulja, praetorja, quaestora, censorja stb. A tisztségek úgy oszlanak meg, hogy egyenlő előmenetelűek kerüljenek egymással szembe. Most felhívja az egyik közembert a római táborból. Rögtön feláll a pun táborból is egy. Ez az ellenfele. Minden katonának megvan a beosztott ellenfele. Amit az egyik nem tud, megmondja a másik, a censorok pedig jegyzik az eredményt,

természetesen a tanár is. Most tömegtámadást rendel el a tanár. Sorban felállnak az ellenfelek és egymást kérdezik, igyekeznek megfogni ellenfelüket az aznapi anyagból. Az egyes táborokon belül a tisztségekért is van időnkint viadal. Ez a módszer sportszerűvé, érdekessé teszi a tanulást, a verseny izgalmát viszi bele a számonkérésbe. Ez a katonás tanítási módszer sok támadást váltott ki a múltban a jezsuita pedagógia ellen, de ha fiúkat kérdenők meg, a többség mellette foglalna állást. Csak a kivételes tehetségűek azok, akiket a tudomány önmagáért érdekel, a többi számára a verseny teszi élvezetessé a tanulást. A mai katonás irány valószínűleg ismét értékelni fogja ezeket a szempontokat, egyelőre azonban az a helyzet, hogy a legújabb, egyébként kitűnő gimnáziumi Utasítások más rendszert vezettek be s a concertatio csak mutatóba maradt meg egy-két osztályban és tárgyban. Azelőtt az egyes tárgyakban győztes versenyzők nevét az évvégi értesítőben is kinyomatták s jutalomdíjakban is részesítették őket, csak a legutóbbi évben szűnt meg a jutalmazásnak ez a jöcíme.

Délelőtt, ha marad még idő és délután a különböző körök tartják üléseiket és a rendkívüli tárgyak órái vannak. A legrégebb jezsuita diákegyletek az egyes osztályok kebelében létesült akadémiák. Ezek az osztály tehetségesebb tagjait gyűjtik össze az osztályfő vezetése alatt, hogy az órákon hallottakon túl is képezzék magukat az iskolai tananyagban, fellépésben, előadásban, szereplésben. Az első években minden ünnepélyt, vallásit, tudományosat és művészt egyaránt ezek az akadémiák rendeztek az intézetben. 1869-től kezdve megjelenik a nevelőintézet, majd annak egyik-másik szakasza, 1870-től a Mária-kongregáció is mint rendező. 1884-ben fellép a P. Menyhárh által alapított Természettudományi bölcselő kör, s az első időkben főképp természettudományos kérdésekkel foglalkozik és tart vitauléseket pl. a vegetarianizmus kérdéséről.

1870–71-ben P. *Votka* alatt indulnak meg a Mária-kongregáció gyűlései az új kápolna helyiségében. A kongregációt mindjárt kezdetben kis- és nagykongregációra osztották. Számos vallásos kiadványt adott ki, többek közt 1895–1907-ig a központi kongregáció-lap megindulásáig a Kongregációi Értesítőt P. Komárik szerkesztésében. Ugyanő vezette be, mint a kongregáció prézese, az ünnepélyes párbajjellenes ígéretet, melyet a kongregáció VIII. osztályt elvégzett tagjai tesznek. Ez a szokás fennmaradt a mai napig.

P. Komárik mellett kiváló egyesületi vezető volt P. Rosty is. 1886–87-ben alapította meg a nagykongregáció kebelében a Szépirodalmi kört, amely ettől kezdve mintegy átveszi a felsőbb osztályos akadémiák szerepét. P. Rosty költői lelkülete magával ragadta az ifjúságot. Számos ünnepi akadémiát rendeztek, melyeken P. Rosty színdarabját vagy költeményét adták elő s alig volt diák, aki versírással meg ne próbálkozott volna. 1893-tól a Szépirodalmi kör különvált a kongregációtól. Utóbbinak vezetését P. Komárik vette át. A Szépirodalmi kör P. Rosty vezetése alatt maradt, azonban még névleg soká úgy szerepelt, mint a Kongregáció Szépirodalmi Köre. P. Rosty halála után, 1906-ban, felvette szeretett alapítójának és volt vezetőjének nevét s azóta Rosty-Szépirodalmi kör néven szerepel.

1906-ban P. Komárik vezetése alatt az eddigi Természettudományi és bölcselő kör csak VIII.-osokból és csak mint Bölcselő kör alakult újjá. A legmodernebb szociológiai problémákat vitatták meg itt a tanulók főleg Cathrein erkölcsbölcséleti műve, majd Biederlack alapján. Aquinói Szent Tamás tiszteletére rendezett akadémiáin rendszerint Városov Gyula érsek is jelen volt s időnkint utódai is megtisztelték őket megjelenésükkel. A háború után ismét felvette a kör régi nevét s működött egészen az 1936–37. tanév végéig többnyire a fáradhatatlan Komárik atya vezetése alatt.

A csillagvizsgáló is alapot szolgáltatott kör alakítására. P. Riegl igazgatósága idején 1913. január 20-án a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 178.332/1912. sz. a. kelt rendeletével megengedte, hogy az igazgatóság 536/1912. sz. jelentésében körvonalazott, eddig forma nélkül tartott csillagászati és fizikai gyakorlatok ezután hivatalosan is megtartassanak és azokon a VII. és VIII. osztály önként jelentkező tanulói részt vehessenek (1913. évi Ért). A kör vezetését P. Fényi maga vállalta, aki a legnagyobb készséggel, boldogan állt a fiatalság

rendelkezésére. Néhány hónap alatt 44, a következő évben 59 előadást tartott 4 kisebb csoportnak a csillagászat elemeiről összekötve megfigyelésekkel, megismertetve egyes műszerek kezelését. 1915-ben P. Fényi, miután már 1913-ban nyugalomba vonult, lemondott erről a szép feladatról is. Ekkor megakadt a kör erőteljes csillagászati lendülete s azóta a fizikai kísérletek léptek az előtérbe. A háború után jó ideig ez is szünetelt és csak a nevelőintézetben működött a Technikai kör, újabb időkben pedig rendkívüli tárgyként szerepelnek a fizikai gyakorlatok.

A Sportkör 1922-ben létesült. A modern pedagógia mind nagyobb figyelemre méltatja a testi nevelést, okulva főképp az angol módszer eredményein. A mai fiúk bátor fellépésén, férfias magatartásán meg is látszik a sport jellemet is fejlesztő ereje. A tanulók a testnevelési tanár vezetése mellett kijárnak a városi sporttelepre és uszodába és szép eredményeket érnek el, különösen a vívás terén.

A Gyorsíró kör vezetőinek változása ellenére 1925-től kezdődően 1933-ig lendülettel működik. Gyorsírástudományi előadások hangzottak el, a tagok gyorsírólapot szerkesztettek és versenyeken Traeger Ernő a gyorsírási ügyek kormánybiztosa és más magas vendégek is megjelentek. Amíg így önkéntes tömörülés alapján megy a gyorsírás, a fiúk lelkes buzgalmat tanúsítottak és országos gyorsíróversenyeken is díjakat nyertek. Egyszerre megváltozott a helyzet, midőn 1933-ban a gyorsírás kötelező tárggyá lett. Az eddigi magas színvonal lehanyagolt a tömeg színvonalára, amely a melléktárgyat szórakozási alkalomnak tekinti, a kör jelentősége pedig s vele együtt a tagok érdeklődése nagymértékben megcsappant. Így fojtja meg sokszor a túlzott jóakarata a virágzó kezdeményezéseket.

A cserkészcsapat csak 1930–31. tanévben alakult P. Bíró tartományfőnök egyenes kívánságára. Neve: 874. sz. Szent László-csapat. Azóta több szép nyári táborozást végzett, cserkészünnepélyt rendezett, sikerrel szerepelt a jamboreen, telente könyvkötéssel foglalkozott, többször vállalt rendezői szerepet egyházi és városi ünnepeken és segédkezett a szegényakcióban.

Az énekkar működéséről is meg kell emlékeznünk. Elsőnek P. Belus gyűjtötte össze a fiúkat, hogy a közkeletű egyházi énekeket előbb egy szólamra, majd karban énekeljék s már egyes saját szerzeményű énekeket is előadatott. 1864-ben P. Hennig vette át a kar vezetését. Legnagyobb gondja a megfelelő énekdarabok összeállítása volt. 1898-ban kiadta Egyházi énekek orgonakísérettel c. művét, amelynek legtöbb dallamát maga szerezte. Nem egy közülük országszerte elterjedt, a kalocsai diákok pedig minden darabját örömmel éneklék. Ezenkívül szerzeményei 12 füzetben láttak napvilágot s a kritika dicsérettel fogadta műveit. Haláláig nagy híve volt a hagyományos gregorián éneknek. Midőn 1884-ben Nagyszombatba rendelték, helyét P. Raile Ede foglalta el az énekkarnál. A kar fejlesztésére igen nagy gondja volt. A kisebb fiúkkal előbb féléven át kurzust végeztetett, mielőtt felvette volna őket a karba. A zeneszertár már alatta elérte páratlan gazdagságát. Az énekkar nyilvános színpadi szereplése is gyakori volt ekkor. A továbbiakban is mindig megtartotta színvonalát a kar, ha a rendtagok közül zeneértő vezetője akadt.

Az intézet előjárói mindenkor nagy gondot fordítottak arra, hogy a növendékek a rendes tárgyakon kívül különösen az angol, francia, olasz nyelvek elsajátítására rendkívüli órákon vagy úgynevezett társalgásokon és sétákon alkalmat találjanak. A szabadkézi rajz tanítása különösen virágzani kezdett, mikor Császka György érsek adománya folytán 40–50 tanuló ingyen részesülhetett oktatásban. Újabban a gyakorlatibb ábrázoló geometria váltotta fel. A gyorsírás is sokáig mint rendkívüli tantárgy szerepelt s két tanfolyamban tanították kezdők és haladók számára. A vívás minden időben sok művelőre talált az ifjak közt. Ezzel kapcsolatban meg kell emlékeznünk *Klossy Péter* testnevelési tanárról, aki 1868-tól egész 1916-ig tanított az intézetben. Osztrák származású volt, s mint kadétörmester vett részt a königgrätzi csatában. Erről németes kiejtésével az ifjúság derülésére sokszor meg is emlékezett. Kitűnő vívó és előtornász volt, míg utol nem érte végzete s egy alkalommal lábát

törte. Bátor volt nemcsak a gyakorlatok bemutatásában, hanem hitének megvallásában is: minden első-pénteken elvégezte a szentgyónását és szentáldozását. Végül is gégebántalmakban halt meg 1916-ban, mert öregsége miatt már nem operálhatták meg.

Délután 5–7-ig a szigorú stúdium ideje van. Ebben a két órában köteles mindenki odahaza tartózkodni a könyv mellett, nincs semmiféle gyűlés vagy külön óra. Jaj annak, akit a gimnázium igazgatója vagy előjárója, az osztályfőnök vagy bidellus ebben az időben az utcán talál. Mi azonban sétáljunk át a konviktusba, hogy ott is szemügyre vegyük a növendékek életét.

Először az I. szakasz játéktermébe nyitunk be. A konviktus növendékei ugyanis három szakaszra oszlanak, mindenik élén egy magiszter nevelővel; mindegyiknek van külön játékterme, tanulóterme és hálója. A kicsik (I–II. o.) vidám köszöntéssel fogadnak, arcukon boldogság ragyog. Ezek számára a konviktus valóságos paradicsom.

– Vigyázz, ha jön a vonat! – kiált felém az egyik rózsás arcú kis másodikos. – Tessék vigyázni, mert mindjárt elgázolja a tisztelendő urat! – Ijedten veszem észre a veszedelmet: közvetlenül a teremben körbenfutó vasútvonal mellett állok s berregve közeledik felém az ördögös masina. Középen asztali teniszt játszik négy apróság, másik csoport egy kis tanuló-biliárdasztalon biliárdozik. A fal melletti asztalokon különféle játékokkal foglalatoskodnak, némelyik lombfűrészmunkával szórakozik. Egyszerre megszólal a magiszter sípja, összeszedik játékaikat s berakják a szekrénybe. Újabb jelre sorakoznak s megindulnak a szomszédos tanulóterembe.

Kint az idő beborult, szitál a köd, ezért játszottak idefönt, – magyarázza a magiszter – különben kimentek volna a játéktérre, amely itt fekszik talán száz lépésnyire, szemben a kollégiummal a Vajas partján. Van ott futball- és tenispálya, elegendő hely a futásra, játékra.

Tovább haladva, meglátogatjuk a második szakaszt is (III–V. o.). Ezek már bent ülnek a tanulóteremben s buzgó igyekezettel merülnek el a tanulmányokba vagy imitálják a tanulást. A magiszter valami katedraféle emelvényen trónol, ahonnan az egész termet áttekintheti s rendre intheti a lustálkodókat. Időnkint egyik-másik fel is keresi valami tudományos kérdéssel s röviden megadja nekik a feleletet. Minden növendéknek külön kis tanulóasztala van felnyitható fedéllel. Ebben tartja füzeteit, ezen a könyveit, ezen ír, olvas, tanul, rajzol. A szép, fehérfényű égők kellemes fényt vetnek a tanulók asztalaira.

Felmegyünk a harmadik emeletre is. Itt vannak a hálók és a harmadik szakasz (VI–VIII. o.) termei. A hálók berendezését is érdemes megtekinteni. A termeken fából épített cellasorok futnak végig. Minden cellán két ajtó látható. Egyik szekrényajtó, másik a cella belsejébe vezet, melyben ágy és mosdó van. Falait a fiúk maguk díszítetik fel képekkel. Hasonló, de még sokkal kedvesebb a betegterem berendezése, ahol az ízléses képeken kívül virág is van és egy apró oltár a betegek számára hozott Oltáriszentség elhelyezésére. Elkülönítésre szolgáló külön szobák is vannak itt és a szükségesekkel jól felszerelt gyógyszertár a betegápolásban kiképzett testvér vezetése alatt.

Még a földszintre megyünk le, ahol a zenetermek vannak. Kisebb-nagyobb helyiségek sorakoznak itt egymás mellett, amelyek a stúdium előtti időben hangosak a hegedűcincogástól, zongoranyaggatástól s a rezesbanda harsogásától. Vacsora után viszont a díszteremben folyik valami próba. Úgy látszik, a konviktus Szent Imre díszszázada készül megünnepelni védőszentjének ünnepét.

A díszszázad megalakulására nézve érdekes sorokat találunk a gimnázium 1907. évi Értesítőjében. A Testedző gyakorlatok fejezetben Katonásdi cím alatt olvassuk a következő sorokat:

„Mióta az intézeti növendékek egyenruhát viselnek, sokszor hallható volt olyan megjegyzés, hogy a konviktoroknak nincs meg a tiszti ruhájukhoz illő katonás megjelenésük. Vagy semmit sem adnak a külsőre vagy pedig katonásak kívánván lenni, helytelen módon meresztik tagjaikat. Az intézet előjárósága e bajon kívánt segíteni, midőn elhatározta, hogy a

konviktusba behozza a katonai gyakorlatokat. Ezen elhatározásában pedagógiai szempontból is készítette őt ama remélhető erkölcsi haszon, – pontosság, nyíltság, engedelmesség – mely a katonai gyakorlatokban jártas leventék jellemét szokta ékesíteni ...” „... Mondhatjuk, hogy a katonai gyakorlatok beváltak, a fiúknak megvan a tiszt ruhájukhoz illő katonás megjelenésük, és ha kell, tisztelegni is tudnak. Pedagógiai szempontból nézve sem csalatkoztunk várakozásunkban. A katonai fegyelem segítségére jött a nevelőknek. A pontosság és engedelmesség mindinkább kiszorítja a kényelemszeretetet. A fiúk edzettebbek és szenvedélyeiken jobban uralkodnak. Törekvőbbek a tanulásban, az iskolában is kevesebb a panasz. Játsszuk tehát tovább a katonásdit.”

Ma már, midőn a cserkészlet, majd a leventeoktatás nyomában az egész nevelésünk katonás lett, megmosolyogjuk ezeket a sorokat. Mutatják azonban, hogy az intézet mint sok másban, ebben is megelőzte általános nevelési rendszerünk fejlődését. 1925-ben a konviktuséhoz hasonló katonás szervezetet kaptak a külső tanulók is Szent László század címen, de ez csak 1929-ig működött. P. Tóth Mike még 1887-ben tűzoltóságot szervezett a konviktorok közt, amely egészen az alapító haláláig, 1933-ig fennmaradt.

A konviktus egyes szakaszai is testületi életet élnek, amely tekintve az állandó együttlétet, meglehetősen bensőséges. Nem egyszer önkormányzati alapon szervezték meg magisztereik az egyes szakaszokat s ily önkormányzati szervezetből nőtt ki a Krisztus királyságáért küzdő Regnum diáklap 1928-ban, amely a fiúk szerkesztésében éveken át virágzott. A szakaszokon belül szép tevékenység folyik a missziók támogatására. Évente karácsony előtt a város szegényei számára is pénzbeli és természetbeni adományokat adnak össze s maguk is viszik ki a szétosztott csomagokat megjelölt szegény családokhoz. Az adakozásnak ez a módja anyagilag és erkölcsileg egyaránt szép eredménnyel szokott végződni.

Nem lenne teljes a krónikánk, ha néhány percre a kisszemináriumba is át nem látogatnánk. Átmegyünk a sóhajok hídján, amelyen sóhajtvajárnak át a kispapok a gimnáziumi vallatásra s máris bent vagyunk az épület belsejében. Benyitunk a könyvtár helyiségébe. Serény munka szokott itt folyni szabadidőben, mert a kispapok maguk kötik be az újonnan beszerzett könyveket. Benézünk még az aulájukba is, amely színpaddal is fel van szerelve. Itt viszont még szabadidőben is tanuló kispapokat találhatunk, máskor nem érnek rá elkészülni feladatukkal. A kisszeminarista diáknak van bizony elfoglaltsága reggeltől késő estig. Nemcsak a gimnáziumi egyesületekben, a cserkészcsapatban, Szépirodalmi körben szerepelnek, hanem ezenkívül van saját énekkaruk, önképzőkörük és kongregációjuk is, nagyrésztük a konviktusban vagy kint lakó diáktársaik tanításával szerzi meg a tartásdíjat, végül a kisszeminárium mindennapi életében is különböző tisztségeket kell viselniök, mert az intézet nem tarthat nagy szolgazemélyzetet. Szerencsére az alumnusok (I–VI. o.) és a kispapok (VII–VIII. o.) válogatott serege könnyen bírja a fáradsalmakat.

Prohászka-önképzőkörük azzal az eredeti célkitűzéssel alakult, hogy „a tagok a papköltők tanulmányozása által gyakorolják magukat a fellépésben, és helyes irányban fejlesszék képzelő-tehetségüket”. (1934. évi Évk.)

A kisszeminárium, amint már említettük 1879/80-ban épült. Helyén azelőtt templom állt. 1901-ben bővítették, 1881-ben Haynald bíboros 3500 négyzetöles kertet vett hozzá villával, ez a kispapok sétájának rendes célja. Nyárra a kertet át szokták engedni a Kalocsai Diákok Vakációs Körének s a Kalocsán tartózkodó diákok itt egy-két magiszter felügyelete mellett játékkal fűszerezik a vakációt.

A kollégiumhoz tartozó legújabb intézmény a várostól mintegy 17 kilométernyire fekvő Szelid-tónál 1939/40. iskolai évben épült diáknyaraló. Dr. Horváth Győző kalocsai felszentelt püspök hétvégi nyaralóját és a hozzátartozó 1050 négyzetöles telket az intézetnek ajándékozta; ezzel indult meg a gyűjtés, amelynek során gróf Zichy Gyula kalocsai érsekkel az élen a nemes szívű adakozók egész sora sietett az eszme támogatására. Még 300 négyszögöl telket vettek a paron s ezen épült fel a diáknyaraló csónakházzal, egy nagy

hálóval és négy kisebb szobával, kápolnával. Ebédlő és játéktérrel céljait nagy, a víz felé nyitott terasz szolgálja. Az épülethez kétoldalt pillérekkel nyugvó nyitott nyári konyha csatlakozik éléskamrával. A kis püspöki villa lett a betegterem vagy vendégszoba. A diáknnyaraló szociális célt szolgál, amennyiben olyan tanulók számára kíván egészséges nyaralást biztosítani, akiknek drága fürdőhelyekre nem telik. Az első évben két csoport vakációzott itt 2–2 hétig, de a kormány nagylelkű támogatása és egyéb segélyek a jövő évben már több csoport nyaralását is lehetővé teszik.

A kollégium *Historia domusa* (*Litterae annuae* címen) nem egyszer lendületesen és élvezetes alakban, ékes latinsággal jegyzi fel évről-évre a nevezetesebb eseményeket. Mi itt ezek s a gimnáziumi Évkönyv alapján csak futólag és röviden érintünk egyes jellegzetes eseteket, melyek valószínűleg mély nyomokat hagytak a kollégium lakóinak lelkében.

Ilyen mindjárt az 1862. évi áradás, amely a város külső részét elözönlötte. A kollégium magasabb fekvése folytán ment maradt a víztől, de a villán 5–6 láb magasra emelkedett. Még az ár megérkezése előtt mindent biztonságba helyeztek, egy szolga mégis majdnem otthagya a fogát, csak úgy menekült, hogy a villa tetejéről kiáltozott segítségért, míg a szomszédok kimentették. Sokan maradtak hajlék nélkül s a kollégium 60 károsultnak adott szállást és ellátást. A víz már a város belső részeit is elöntéssel fenyegette, mikor a magiszterek a diákokat összeszedve töltéseket emeltek és megakadályozták, hogy a víz beljebb hatolhasson.

1872-ben a király látogatta meg a vidéket s üdvözlésére a gimnázium is kivonult a Dunához. A Stephaneum katonás viselete és vezényszóra történő sorakozása kellemesen érintette a királyt, aki megszólításával tüntette ki a tanárokat.

1873-ban kolerajárvány pusztított a városban, mely olyan méreteket öltött, hogy naponta 25–40 embert ragadott el. A kollégiumból egyedül P. Belus esett neki áldozatul, bár a betegeknel és a templomban valamennyi fölszentelt pap közreműködött.

Haynald bíboros nagylelkű támogatása mellett az intézet hírneve állandóan emelkedett. Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter már 1875-ben történt látogatása alkalmával kijelentette, hogy az intézet elérte a külföldi intézetek színvonalát. 1883-ban megismételte látogatását.

1875-ben óriási tűzvész tört ki és már-már a kollégium épületére is áterjedt a veszedelem, mikor P. Rektor Jézus Szent Szívéhez fordult oltalomért. S íme, közvetlenül a kollégium előtt megtorpant a tűz s a város további részei is megmenekültek. Ez évben volt a Szent Szív jelenése 200 éves évfordulójának megünneplése, mikor IX. Pius pápa az egész Egyházat Jézus Szívének ajánlotta. Ezzel kapcsolatban a hívek jelenlétében ünnepélyes felajánlás volt az intézet templomában is, amelyben a kollégiumot Jézus Szíve oltalmába ajánlották. A kollégium szerencsés megmenekülését ennek folytán a hívek is Jézus Szívének tulajdonították. E mellett „láthatták a kollégium tanárait 5 órától éjjeli 11 óráig a tüzes üszköt oltani, vizet hordani, lángokat locsolni”. (Litt. ann.) A városnak majdnem egyharmada – más forrás szerint 108 ház – leégett.

Haynald halála után Császka György érsekben is nagy jótét nyert az intézet. Két új tanári állást szervezett, a templom szószékét megújította, a kongregáció-kápolna kidíszítését és a villanyvilágítás bevezetését is neki köszönheti az intézet s támogatta a kongregáció és a csillagvizsgáló kiadványait.

1893-ban gróf Csáky Albin közoktatásügyi miniszter is meglátogatta az intézetet Khuen-Héderváry Károly horvát bán kíséretében.

1906-ban Veszprémi Városy Gyula dr. lett a kalocsai érsek, aki 1866-ban, a második érettségiző csoporttal végzett az intézetben, fényes eredménnyel. Pártfogása alatt a kollégium hírneve csúcspontjára emelkedett. Az 1907/8. tanévben 583 a tanulók száma. Nem is lehet csodálni, midőn 105 diák részesült ösztöndíjban és 299 volt az összes segélyezett (tandíjmentes, ösztöndíjas és teljes étkezést kapott) diákok száma. Ez a szám a következő években még emelkedett s a tanulók létszáma is állandóan 500-on felül volt.

Az 1910. évi 50 éves évforduló Városey érsek betegsége miatt csendben folyt le.

A világháború idején a küsszeminárium katonai kórház lett, a kispapok átköltöztek az ifjúsági könyvtár olvasótermébe és a tornaterembe. A volt diákok közül 80-nál több hősi halott nevét őrzi a gimnázium első emeletén a lépcsővel szemben felállított márványtábla. Az intézet, sőt diákjai is nagyobb összegű hadikölcsön-jegyzéssel áldoztak a haza védelmére, s több tanár állandó lelkipásztori munkát végzett a sebesültek körül.

1919-ben május végén kommunista bizottság vette át az intézetet, hirtelen be kellett fejezni az előadásokat és kiadni a „megfelelt” vagy „nem felelt meg” jelzésű bizonyítványokat. Csak a megszállott területi diákok maradtak kényszerűségből vissza és hallgatták undorral a kommunista előadásokat. Várady Lipót érseket túszként Pestre vitték, csak midőn rámutatott Kalocsán létesített szociális műveire (Rokkant-telep) bocsátották haza. Helyette papjait és világi urakat vittek be túsznak. Júniusban a környék népe fegyverre kapott, megtámadta a kalocsai vörösöket és sokat megölt közülük. Többek közülük az intézetben kerestek és találtak is menedéket. A jezsuiták ápolták sebesültjeiket és temetőbe szállították a halottakat, ezért a lázadás leverése után sem történt bántódásuk. Az ellenforradalmárok közül Szamuelyi hóhérai ötöt agyonlőttek, tizenötöt pedig felhúztak a kollégium előtti fákra, miközben két páter titkon az ablakból megadta nekik a végső feloldozást.

1921-ben az intézet 60 éves fennállását nagy ünnepséggel ülték meg, a volt jezsuita diákok országos kongresszust rendeztek Kalocsán s életre hívták a Jézustársasági Diákok Országos Szövetségét (JÉDOSZ). Ugyanebben az évben ünnepelte a kongregáció is alapításának 50 éves évfordulóját, 1922-ben Schioppa Lőrinc pápai nuncius tekintette meg az intézetet.

1927-ben az obszervatórium 50 éves jubileumán gr. Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter látogatta meg a csillagvizsgálót és a gimnáziumot. 1930-ban Vass József népjóléti miniszter ezüstmisési kalocsai nagyprépost tiszteletére rendezett az intézet ünnepséget, melyen ő maga is több politikus társaságában megjelent. Ugyanebben az évben dr. Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás is megtisztelte látogatásával az intézetet. Gróf Zichy Gyula kalocsai érsek, a Társaság pécsi intézetének nagylelkű alapítója éppúgy, mint elődei Csernoch János (1911–13), Várady L. Árpád (1914–23) gyakrabban is meglátogatta az intézetet és érezte vele jóindulatát.

Az intézet időszaki folyóirata, melyet kézirat gyanánt ad ki Kalocsai Kollégium címen, 1922-ben indult a 60 éves jubileum eredményének leírásával. Elődje volt a Stefáneum, a nevelőintézet lapja, melyet 1907-ben alapított P. Bíró mint prefektus.

A tanítványok

Az iskolák értékét nem annyira a kiválóságok adják meg, akik belőle kikerültek, mint inkább az általa felmutatott átlagos nevelési eredmény. A jezsuita nevelési irány tényleg nem is annyira a kiváló tehetségek kultuszát szolgálja, mint a jó átlagteljesítményt. Maga az iskolai versenyzés sajátos jezsuita módszere kiválaszt ugyan egy elitgárdát a tömegeből s ezek számára bőséges alkalmat nyújt tehetségük továbbfejlesztésére, de ugyanakkor épp a verseny által felfokozza a tömegteljesítményt is s inkább ez az igazi célja. Ezt a szociális nevelési módot valóban csak helyeselni lehet. A liberális irány tehetségkultusza az átlagban csak a csekélyebb érték érzetét kelti fel s megakadályozza abban, hogy az általa elérhető legjobbat nyújtsa. A kiváló tehetségnek hiúságának legyezgetése lehetséges ugyan, hogy jobban lehetővé teszi rendkívüli egyéniségek kinevelését, az intézet azonban sohasem ebben látta az elsőrendű célját. Ha tehát itt megemlítünk néhány, az intézetben nevelődött kiválóságot, ezzel még nem mérjük meg az intézet nevelőértékét, inkább csak történeti szerepét illusztráljuk. Az

átlagos teljesítmény lemerésére nem állna rendelkezésünkre más eszköz, mint azoknak az ezrekre menő volt jezsuita diákoknak emlékezete, akik az intézet falai közt kapott nevelést hálával emlegetik.

Amint említettük a második érettségizett csoportból került ki *Városov Gyula*, kalocsai érsek. Az 1871/72. tanév ötödik osztályában szorgalom és összes előmenetelből az első jutalmat érdemelte *Prohászka Ottokár*. Versenyben németből és természetrajzból is ő lett az első, a konviktusban pedig szorgalomból és francia nyelvből tüntették ki. A hatodik osztályt is itt végezte kitüntetéssel; a versenyek eredményének kihirdetését a következő tanév elejére halasztották s az érdemsorozatban nem hozták ki. Prohászka a következő évben már nincs Kalocsán, de az itt töltött két év emléke kitörölhetetlen nyomokat hagyott lelkében. *Bleyer Jakab* volt egyetemi tanár és kisebbségi miniszter az 1891–94. években itt végezte az V–VIII. osztályokat s az V.-ben a latin nyelvből, a többi osztályokban a németből nyert első díjat.

Bangha Béla a hatodik osztályt végezte itt 1895-ben, magyar nyelvből első lett, latinból és mennyiségtanból jó osztályzatú volt, a többi tárgyból jelese, rendkívüli tárgyak közül franciából és vívásból ugyancsak jelest kapott, intézeti érdemkeresztet szerzett a konviktusban, a szépirodalmi kör versét a három legjobb közé sorozta érdemkönyvi dicsérettel s szavalóversenyen a VI. osztályban második lett az elsővel egyenlő ranggal.

Itt végezte a IV–VIII. osztályt az 1886–89. években nem éppen a jeles diákok közt herceg Batthyányi Strattmann László, akkor még gr. Batthyány László, a későbbi szentéletű szemorvos, akit körmendi kórházában tömegesen kerestek fel ingyenes kezelésre a szegény betegek s ezrek áldanak jótetteiért.

Csupán az érettségizettek kimutatása szerint kalocsai diákok voltak a gr. Crouy, gr. Bethlen, br. Jeszenszky, br. Bornemisza, br. Jósika, gr. Batthyány, gr. Zichy, br. Gudenus, gr. Csáky, br. Stwrtnik, br. Skerlecz, gr. Sigray, br. Hoeller, br. Fiáth, gr. Wenckheim, br. Ghillányi, br. Apor, gr. Majláth, gr. Széchenyi családok sarjai. Közülük ki kell emelnünk *br. Apor Gábor* (1869) erdélyi főurat, az ismert diplomatát, kiról a Katolikus Akció lapja nemrég (1940) mint a világi apostolok példaképéről emlékezett meg; *br. Barkóczy Sándort* (1873), a híres kongreganista vezérférfit, *br. Skerlecz Iván* (1891) volt horvát bánt, a Jézustársasági Diákok Országos Szövetségének védnökét, *gr. Széchenyi Györgyöt* (1908), aki a Korunk Szava c. lapjával a katolikus fiatalság tömegeit rázta fel és állította Isten ügyéért csatasorba.

Végül itt végzett 1871-ben *Boromisza Tibor* a későbbi szatmári püspök, 1887-ben *Hanauer Árpád István* váci, 1910-ben *br. Apor Vilmos* győri püspök, sok más, részint ma is élő apostoli lelkű egyházi és világi méltóság és sok jezsuita.

Hogy hogyan vélekednek az intézetről volt növendékei, arra nézve álljanak itt Prohászkanak az 1921-es jubileumi ünnepségen mondott szavai:

„Zsoltár a lelkem, midőn e szent helyen, a hit szent forrásánál megjelentünk és a zsoltárossal szeretnék felkiáltani: mit adjak az Úrnak mindazért, amiket nekem adott? Mert nagyon sokat kaptunk itt Kalocsán ...

Mit adott Kalocsa? Kaptunk először kereszténységet, amely nem jelszó, nem üres elmélet, hanem valóság; ebbe állítottak minket bele. A mai világot főleg az jellemzi, hogy mindent kérdéssé tesz. Isten, erkölcs, hit kezd kérdéssé válni. Mi azonban oly szilárdan állunk, hogy ezekben a legfontosabb kérdésekben nincsenek kérdéseink, problémáink. Adjunk hálát Istennek, hogy emberek vagyunk, akiknek tisztesség a világnézetük és ezt a legfontosabb jót a kalocsai jezsuitáktól kaptuk. Hálából még a lábuk nyomát is meg kellene csókolnunk. Ragaszkodjunk az itt hallott elvekhez és két lábbal álljunk az egyedül szilárd alapra, a tisztesség és a hit alapjára.

Kaptunk másodszer erkölcsi nevelést; a tiszta életet élők lehetnek csak kitartó, hűséges férfiak. A mostani világban fő a jellemzilárdság és a fegyelmezett akarat. Ezeket csak a Jézustársasági atyák vezetése alatt álló intézetek képesek adni és azért ezek az intézetek az Egyház szentélyei.

«Wohl dem, der trauet den Sternen, Die Wege der Erde kann nur am Himmel lernen.» Boldog, aki hisz a csillagokban ... A föld útjait csak a csillagokból lehet igazán megismerni. Igen, a tisztesség útjait is az égből lehet leolvasni. Kalocsai diákok, föl a fejjel! Ne az árnyékban higgyetek, ne az árnyékba merüljétek! Magyarországnak tisztesség és tiszta kéz kell. Tűzzel, szikrázó lélekkel menjünk innen szét, mert a földrajzi integritás mellett főleg az erkölcsi, hitbéli integritásra van szükség. A kalocsai diákság legyen a légió fulminans, a villámokat szóró légió azon a fronton, amely Szent István Magyarországot akarja visszafoglalni, így ezekkel a programpontokkal térjünk vissza az életbe, hogy legyen szabad, boldog Magyarország!” (1935. Évk.)

Valóban, ha azt kérdezzük, hogy az elmúlt 80 év alatt mit használt az országnak a kalocsai kollégium, elsősorban az erkölcsi és hitélet fellendítésében találjuk meg a feleletet. Nemcsak Prohászka, Bangha kapott itt indítást jövő nagy munkájához, nemcsak kiváló papok egész serege került ki a falai közül, hanem az átlagnál hitvallóbb és szilárdabb jellemű világiak nagy száma is. E mellett nem szabad elfeledkeznünk a kollégium szerzeteseinek közvetlenül a tömegekre gyakorolt hatásáról sem. Erre nézve álljon itt a Regnum 1935 március havi számából P. Csávossy visszapillantása a kollégium 75 éves évfordulóján.

„Nem tévedünk, ha a katolikus hitélet renaissance-ának főtényezői közé sorozzuk a népmissziók és lelkigyakorlatok mozgalmát, a Jézus Szíve- és Szűz Mária-kultuszt, a Mária-kongregációkat, a missziós mozgalmat és két nagynevű apostol nevét Prohászkaét és P. Bangháét. Nagyobb tanulmányt érdemelne meg annak kimutatása, hogy mindezeknek a hatalmas lelki áramlatoknak forrásai némiképp a 75 éves kalocsai kollégiumban fakadtak.

A lelkigyakorlatok mozgalma Magyarországon, amelynek köszönhető a pezsdülő hitéletet mindenfelé, a modern «Actio Catholica» vezető embereit s amely ma már nem egy ház, egy kollégium, egy szerzet kizárólagos monopóliuma, amely ma meghódította a katolikus intézetek és intézmények összességét és Manrézákat emelt és más lelkigyakorlatos központokat alakított, eredetében kétségtelenül Kalocsához, azoknak a szerény és az apostoli lelkülettől hevülő pátereknek nevéhez fűződik, akik mint elsők járták be az országot és alakították, gyúrták, nevelték, tüzeltek a lelkeket a papi, szemináriumi, zárdai, tanítói, ifjúsági és egyéb lelkigyakorlatokban.

Ami az intelligenciának és az elitnek a lelkigyakorlat, az a népnek és a tömegeknek a misszió. A népmissziók Magyarországon is jórészt Kalocsáról vették eredetüket. A legnagyobb újabbkori magyar népmisszionárius, P. Flódung Kalocsáról indult ki 1881-ben soha nem szünetelő nagy missziós útjaira. Példáját mások is követték, míg csak Kalocsa helyét az újabb keletkezett pesti rezidencia fel nem váltotta.

A Jézus Szíve-kultusznak igazi forrása Magyarországon szintén Kalocsa volt. Először világi papok kezében volt az első magyar hitbuzgalmi lapoknak egyike, a Hirnök. Majd átvette a magyar aszketikus irodalomban éppúgy, mint a tudományban elismert P. Tóth Mike, akinek neve elválaszthatatlan a Jézus Szíve-tisztelet elterjedésétől hazánkban. P. Menyhárh buzgólkodása folytán az évi Jézus Szíve-búcsúk által Kalocsa és nevezetesen a kollégium temploma lesz egyik központja a Szent Szív-kultusznak, melynek formáit más városok és községek is átveszik.

Tagadhatatlan, hogy a magyar katolicizmus vezéremberei nagyrészt a Mária-Kongregációkban nevelődtek. Budapest hitéletének fellendülését a század elején más tényezők mellett szintén jórésztben a kongregációk működésének köszönhetjük. Az első kongregációkat az újabb korban szintén Kalocsa adta az országnak. Azok a páterek pedig, akik a kongregációk felállításában máshol is buzgólkodtak vagy Kalocsán működtek vagy későbbi működésük előtt Kalocsán dolgoztak.

A missziós mozgalmat nem annyira tollal, mint példájukkal lendítették fel a kalocsai kollégium örök díszei, P. Czimmermann és P. Menyhárh. A gimnáziumi ifjúság között pedig

az első missziós egyesületek alakultak meg. – A magyar aszketikus irodalom is hosszú időn át Kalocsából táplálkozott.”

Nagyfalusy Lajos Kalocsa az újabkori magyar hitélet gyujtófáklyája című tanulmányában (1939. Évk.) fenti cikkel kapcsolatban megjegyvezve, hogy a kongregációk körül P. Komáriknak vannak nagy érdemei, főképp a Jézus Szíve-tiszteletet emeli ki mint „amelyben Kalocsa az egész országra kisugárzóan példát adott”, s ezt 1860-tól kezdve ki is mutatja. Már a 60-as évek közepétől kezdve megindultak a Jézus Szíve ünnepe és a rákövetkező vasárnap közti napokon a kollégium templomába a búcsújárások s ez a szokás tart egész a mai napig. E sorok írójának is volt alkalma meggyőződni róla, hogy ezeket a búcsújárásokat oly lelkeség fűti, amely pártját ritkítja az országban. Nem lehet itt berúgott búcsúsokat látni, akik másutt oly szégyenére vannak az ünneplő népnek. Már kora hajnalban felhangzik az Istent dicsérő ének az árok partján vagy az intézet udvarán alig pár órát pihenő nép ajkán, fegyelmzett, meghatóan szép ének, nem fülsiketítő gajdolás. A körmenetek, az éjjeli szentségimádás mindmegannyi felemelő lelki élmény.

Prohászka Soliloquia címen kiadott naplójában találjuk 1921. május 18-i kelettel a következő bejegyzést: „M. P. meggyónt s megáldozott a férfiak élén Velencén könnyezve ... Ah, a mi kedves magisztereink és pátereink, kik porladoznak Kalocsán, sokaknak világitanak. Világító férfiak. Sokszor nem látszik a nyomuk, a munkájuk eredménye, de a tiszta, feddhetetlen élet s buzgóság beleszövődött a lelkekbe s aztán 40–50 év múlva mint a meghatottság s bánat könnyei rezeg a szemben. Quorum memoria in benedictione est.” – Ez az az apostoli eredmény, amelyet nem lehet számokkal lemérni. Mégis megakad rajta az ember szeme: Hát csak ennyi? Hát érdemes ezért? A nagy elégedetlen, P. Bangha sokszor feltette magának és másoknak is a kérdést. Érdemes-e tizenöt–húsz apostoli életet rááldozni arra, hogy az innen kikerülő értelmiség lelkében halála előtt felébredjen egy kedves emlék és megtérjen? Hisz ugyanennyit vagy még többet el lehetne érni egy misszióval, egy lelkigyakorlattal is. Úgy érezzük, hogy azokban, akiket a jezsuita rend küldetése, munkája valamiképpen érdekel, önként felvetődik ez a kérdés, s nem lenne teljes tanulmányunk, ha meg nem kísérelnők megadni rá a feleletet. Annál is inkább időszerű kérdés ez, mert mind gyakrabban hallatszik olyan vélemény, hogy a papok foglalkozzanak elsősorban lelkiekkel s a nevelést végezze az állam.

Mindenekelőtt skolasztikus módszer szerint valamit megengedünk a bírálóknak. Megengedjük azt, hogy a jezsuita nevelésnek nem ugyanaz a jelentősége, ami volt az ellenreformáció idején. Mikor még a cuius regio, eius religio elve uralkodott a társadalomban, a jezsuita kollégiumokból kikerülő nemesek jobbágyaik vallási életét is megreformálták s mintegy őrei voltak vallásos életüknek. Akkor igen, akkor rendkívül nagy jelentősége volt a jezsuita nevelésnek. Ám a társadalom szerkezete megváltozott. A középiskolából kikerülő értelmiség nem vezetője a népnek, mégha hitvalló is, legfeljebb elkönyvelik mint tiszteletreméltó kivételt. Másrészt ritkán független anyagilag s a jobb előmenetel kedvéért Nikodémus-katolikus lesz, eltitkolja meggyőződését, nehogy akadálya legyen a pályáján. Végül az intézet növendékeinek nagy része elveszíti az egyetemen azt, amit a középiskolában kapott.

Vannak azonban olyan jelenségek, amelyek felcsillantják a reményt, hogy a jezsuita nevelésnek a jövőben sokkal nagyobb lesz a jelentősége, mint valaha is volt. Ezek pedig a következők:

1 A társadalom szerkezete ismét átalakulás előtt áll; ebben az átalakulásban a társadalom organikus szervezetet kap. Az egyes foglalkozási ágak eddigi laza szervezetük vagy szétesettségük helyett egységes, alkotmányos testületeket fognak alkotni, melynek vezetői ismét igazi vezérei lesznek a testületbe tömörülteknek. Az értelmiségre vár a feladat, hogy ezekben a testületekben vezető és irányító szerepet vállaljanak, a nép felnőtt tagjaiból nagy fáradtsággal kinevelt népvezetők úgy sem fogják soha pótolni tudni a képzett értelmiségi

vezetőket. Céltudatosan kellene tehát már a középiskolai nevelésben arra törekedni, hogy az értelmiségi ifjúságban felkeljen hivatásának tudata, kellő önzetlenséggel és felebaráti szeretettel tudjon a nép élére állni és feladatkörét betölteni. Fontos egyházi érdek, hogy a hivatási testületeknek ezek a vezetői hithű katolikusok legyenek.

2. Más oldalról a társadalom új átalakulása az Egyházat is új feladatok elé állítja. Már az Eucharisztikus Kongresszus alkalmával bebizonyult, hogy a pasztorációnak összehasonlíthatatlanul hatásos eszköze a híveknek foglalkozási ágak szerint való beszerzése. Ez a jelentőség még sokszorosára fog emelkedni a hivatásrendi szervezetek kialakulásával. Az Actio Catholicára vár a feladat, hogy hivatásos világi apostolokat állítson minden hivatási rend minden számottevő testületébe, akiknek feladata, hogy a megszorított munkát ellátni nem tudó csekélyszámú papságot a testületek egyesületi életében helyettesítsék. *Az államnak is érdeke, ha a testületek erkölcsi színvonalát biztosítani akarja ily világi apostolok beállítása.* Ezeket a világi apostolokat azonban szükséges volna már gyermekkoruktól megfelelő nevelésben részesíteni, mint ahogy a küsszemináriumok nevelik a leendő papokat.

Mindkét feladat, vagyis a szociális vezetőréteget képező értelmiség és a világi apostolok nevelésére a jezsuita nevelés egész múltjánál, hagyományainál, rendszerénél fogva kiválóan alkalmas s még inkább alkalmassá válna, ha nem lenne az országos előírások sablonába, kényszerzubonyába beszorítva s kifejthetné sajátos jellegét mind a tanterv összeállítása, mind a módszer tekintetében. A kalocsai kollégiumban már bizonyos hagyomány is kezd kialakulni a jelzett irányban, hisz az újabb nagy katolikus szociális mozgalmaink jórészt itt kezdtek csírázni a Regnum hasábjain s egyes főirányítói itt voltak nevelők vagy növendékek.

A kalocsai kollégium a háborút követő pénzromlásban elveszítette anyagi alapjait és új alapítókra vár. Az új alapításnak ilyen irányban kellene történnie:

Legyen az intézet a magyar katolikus szociális vezetőréteg és a papság mellett a hivatásos világi apostolok nevelőiskolája a következő 100 esztendőre!

Felhasznált főbb források

A kalocsai Jézustársasági Szent István Gimnázium *Évkönyvei* (régebben: Érdemsorozatok, majd Értesítők) 1861–1940. Az 1896. évi részletes adattárt tartalmaz az intézet addigi életéről és összefüggő visszapillantást az I. piarista és II. jezsuita korszakban lefolyt működésére. Az 1935. évi P. Komárik tollából az 1896. évtől hoz részletes, a megelőzőkről rövidebbre fogott beszámolót. Az 1939. évben P. Nagyfalusy Lajos Kalocsa az újabbkori magyar hitélet gyújtófáklyája címen a Jézus Szíve-tiszteletre vonatkozó adatokat foglalja össze. Egyes tanárok halála évében, vagy az azt követő években hosszabb-rövidebb megemlékezéseket hoznak az évkönyvek. Az egyesületek évente adott beszámolóinak ugyancsak jó hasznát vettük.

A kalocsai kollégium ötven éve. Bíró F., Drebitka F., Hörl Gy., Komárik I., Kostialik J., Riegl S., Roznovszky J. közreműködésével szerkesztette Tóth Mike S. J. Kalocsa, 1910. Nyomatott Jurcsó Antal könyvnyomdájában. Összefoglalóan hozza a gimnázium és szertárainak rövid története mellett a konviktus életét, prefektusainak, felügyelőinek névsorát, rektorok, gimnáziumi prefektusok és tanárok névsorát, egyes általánosabb nevelési elvek kifejtése mellett a kongregációk, énekkar s a körök működését, a ház halottainak rövid méltatását, az érettségizettek névsorát, stb.

Velics László S. J.: Magyar jezsuiták a XIX. században. Kézirat gyanánt. Kalksburg, 1902. A kollégium sajtója. A kalocsaiak közül Belus, Czentár, Czimmermann, Ernst, Ertl, Flódung, Hennig, Hufnagl, Liptay, Menyhárt, Mikos, Ritli, Szigeth, Uhlárik, Varga János, Votka, Weinert, Weninger atyákról, Vurossitz fráteréről részletesen megemlékezik.

A pécsi Pius-alapítványi Jezusársasági Kat. Gimnázium *Értesítői* közül az 1931. évi P. Hörl Gyula és P. Spreitzer Péter, az 1933. évi P, Riegl Sándor, az 1934. évi P. Thalhammer János tanárokról hoz megemlékezést.

Ezenkívül egyes esetekben, főképp az adatok megbízhatóságának ellenőrzésére felhasználtuk a kollégium Historia domusát: *Litterae annuae Collegii Colocensis S. J.* ab anno 1860. Kézirat. Nagyfalusy Lajos: *Kalocsa és érsekei* c. kéziratos feljegyzéseit s itt-ott egyéb a tárgyba vágó írásokat, mint a kollégium folyóiratai, stb.

Kerkai György S. J.